

Мар'ян МУДРИЙ

З'ЇЗД РУСЬКИХ УЧЕНИХ І РОЗПАД РУСЬКОГО СОБОРУ

Ця стаття є тематичним продовженням низки публікацій, у яких представлено утворення Руського собору, його інституційні основи, персональний склад та ідеологічні засади, відносини з Головною руською радою і польською Центральною радою народвою¹. Національно-політичне об'єднання Руський собор (на початку „Польсько-руська рада“) було створене на протипагу Головній руській раді й діяло від травня до жовтня 1848 р. Це товариство об'єднало осіб з двоступеневою ідентичністю *gente Rutheni, natione Poloni* („русини польської нації“) і було чи не єдиним випадком у підавстрійській Галичині, коли роздвоєна національна свідомість *gente — natione* проявилася у формі групової, а не індивідуальної реакції на розвиток українського руху.

Якщо утворення Руського собору вдалося відтворити доволі докладно, то його зникнення з політичної сцени залишається майже невідомим. Воно наче розчинилося в подіях літа й осени 1848 р. Це можна пояснити слабкою організаційною сформованістю товариства, однак навряд чи така відповідь вичерпує питання про його кінець. Ця стаття є спробою з'ясувати, як розгорталася історія Руського собору і чим врешті-решт вона закінчилася. Збір матеріалу, вчитування в тексти (хай навіть дуже уривчасті), які так чи інакше показують існування Руського собору, утверджує в думці, що ця інституція є невід'ємною частиною українського руху доби „Весни народів“. Фактично, її не можна розказати окремо від подій, які

---

¹ Докладніше див: Мудрий М. *Gente Rutheni* в польській Центральній Раді Народовій 1848 року // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Історично-філософської секції.— Львів, 2008.— Т. ССLVI.— С. 244—281; його ж. Руський Собор 1848 року: організація та члени // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.— Львів, 2008.— Вип. 16.— С. 107—126; його ж. Ідеологія чи світогляд? До питання про теоретичні засади Руського Собору 1848 року // Вісник Львівського університету. Серія історична.— Львів, 2009.— Вип. 44.— С. 75—106; його ж. *Formacja gente Rutheni, natione Poloni w XIX-wiecznej Galicji a pojęcie ojczyzny* // *Formuły patriotyzmu w Europie Wschodniej i Środkowej od nowożytności do współczesności* / Zredagowali: A. Nowak, A. A. Zięba.— Kraków, 2009.— S. 285—298; його ж. „Jesteśmy rozdwojonymi członkami jednego ciała“: до питання про відносини між Головною руською радою і Руським собором 1848 року // Записки НТШ. Праці Історично-філософської секції.— Львів, 2013.— Т. ССLXV.— С. 54—80; його ж. Руський собор 1848 року: історіографічний та джерелознавчий огляд // Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології.— 2014.— Вип. 8.— С. 193—206.

вважають ключовими в українській історії. Одна з них — З'їзд („сбор“) руських учених, який відбувся у Львові в жовтні 1848 р.

У питанні про розпад Руського собору проглядаються два дослідницькі завдання. Потрібно з'ясувати, коли і як це відбулося, тобто відтворити хронологію подій, а також — що важливо — з'ясувати внутрішні передумови й причини розпаду товариства. Оскільки Руський собор сформувався як організація (хоча й нестійка) головно на ґрунті дискусій з Головною руською радою і певних очікувань щодо напряму розвитку національно-культурних і політичних симпатій русько-українського суспільства в Галичині, то можна припустити, що поштовхом до його розвалу стала консолідація громадсько активної частини галицько-українського суспільства навколо захисту національної самобутності. Така консолідація перекреслювала сподівання втягнути галицьких русинів у вир польського націєтворення. Показовим виразом цієї консолідації 1848 р. став З'їзд руських учених².

Найважливіші джерела, які покладено в основу цієї статті та які засвідчують інституційне існування Руського собору аж до кінця жовтня 1848 р., — газета „Дневник руський“, а також низка листівок-відозв, які з'явилися в той час від імені товариства. Не менше значення для дослідження завершального етапу історії Руського собору мають матеріали, пов'язані з діяльністю Головної руської ради і польської Центральної ради народової (протоколи засідань, публікації у пресових органах, листування діячів). Однак тривала робота з ними все одно не давала відчуття завершеності теми. Доволі несподівано ключем до розуміння кінця Руського собору стали матеріали з фонду науково-літературного товариства „Галицько-руська матиця“, у яких відображено підготовку до З'їзду руських учених, призначеного на кінець жовтня 1848 р. Навколо цього зібрання виникла політична напруга, яка може пояснити і розпад Руського собору.

* * *

Перші втрати в Руському соборі з'явилися відразу після Слов'янського з'їзду в Празі наприкінці червня 1848 р. Тоді товариство залишив його перший голова Каспер Ценґлевич. Мотиви виходу зі Собору він пояснив у брошурі „Rzecz czerwono-ruska 1848 roku“, яка вийшла друком ближче до осені й була першим такого рівня узагальнення публічним розмірковуванням про сутність „руського питання“, а заразом визнанням

² Лідери тогочасного українського руху в Галичині знайшли й розвинули ефективну програму проти вагу до формули *gente Rutheni, natione Poloni* — концепцію панрусизму, що втілювалася у формуванні в Галичині русофільської („москвофільської“) течії. На цю залежність згодом звернув увагу Стефан Качала, греко-католицький священник з Тернопільщини, українофіль-народовець, спершу палкий прихильник українсько-польського порозуміння (однодумець Юліана Лаврівського), а згодом (з 1879 р.) нищівний критик польської політики щодо українців. 1871 р. він писав: „[...] тверді стоять на тій самій підставі, на якій 1848. р. стояла рада псевдо-руська. Рада псевдо-руська и тверді східні вь томъ, що якъ тамта, такъ и тї негують Малу-Русь, — рѳжниця межи ними тільки тая — що рада псевдо-руська идентифікувала Русь съ Польщею, а тверді идентифікують еѳ зъ Москвою“ (Качала С. Тверді и мягонькі. Поглядъ на положеніе наше вь часахъ остатныхъ. VI // Основа (Львів). — 1871. — Ч. 63 (36). — 7 (19) трав.). Галицьке русофільство було дзеркальним запереченням річпосполитської концепції єдиної „польської вітчизни“.

його актуальності³. Насамперед К. Ценглевич не погоджувався зі змістом відозви „Братя русини!“ від 8 червня 1848 р. (зокрема, щодо запровадження української мови в освітніх закладах усіх рівнів), яка з'явилася без його відома під час Слов'янського з'їзду в Празі, відкликав свій підпис під цією відозвою, а також висловлював незгоду з виступом Юліана Горошкевича на загальних зборах товариства 3 (15) червня, де той заявив про політичний тиск, якого зазнавали русини в Речі Посполитій⁴. На заяву К. Ценглевича несхвально відреагував „Дневник руський“, який завдяки Іванові Вагилевичу на деякий час об'єднав проукраїнську частину Руського собору. Автори пояснення стверджували, що у разі розгортання всередині товариства дискусії про „руський народ“ не минеться без „терпких слів“, що можна розуміти як пряму вказівку на наявність серйозних розходжень у баченні перспектив розвитку руського суспільства. Одномумцям К. Ценглевича вони протиставляли себе — передусім у підході до розв'язання мовного питання, обстоюючи право руської мови зайняти з часом повноцінне місце в системі освіти всіх рівнів⁵. Ця публічна полеміка була показовою. Усередині Руського собору зростало (особливо після Слов'янського з'їзду в Празі) тертя між русько-українськими патріотами, прихильниками самобутності української культурної спільноти зі збереженням добросусідських відносин з поляками та, з другого боку, тими членами, які не йшли далі голосливих заяв про „руське походження“ (етнічне й територіальне) й бачили розвиток українців винятково у рамках польського політичного простору і як частини польської нації⁶.

Перспективи Руського собору залежали від рівня національно-політичної напруги в Галичині. Що вища напруга, то меншими були шанси керівників Собору зберегти організацію в повній цілості. „Наша шляхта визнає себе русинами, але не має віри; „то лях — геть його, це наша руська земля“, — до чого призведе таке збурення народу — передбачити не можна“, — так характеризував ситуацію в Галичині в липні 1848 р.

³ На таку публікацію очікували й польські політики, які хотіли мати аргументи для дискусій у Відні проти адміністративного поділу Галичини. Відверто радів появі Ценглевичевої брошури Францішек Смолька. Він ініціював її переклад німецькою мовою. Див.: [Smolka F.] Dziennik Franciszka Smolki 1848—1849 w listach do żony / Wydał, wstępem „O ojcu i jego listach“, objaśnieniami opatrzył, zapiskami Franciszka Smolki z lat 1841—1848 oraz wielu dokumentami z jego papierów dopełnił Stanisław Smolka.— Warszawa; Lublin; Łódź; Kraków, 1913.— S. 22—23, 28, 32 (Листи з Відня від 29 серпня, 3 і 6 вересня 1848 р.).

⁴ [Cięglewicz K.] Rzecz czerwono-ruska 1848 roku, przez Kaspra Cięglewicza.— [Lwów, 1848].— S. 6—7. Цю брошуру К. Ценглевич розпочав писати у Празі, спираючись на тези свого виступу на засіданні польсько-руської секції Слов'янського з'їзду. Головна частина брошури, де йшлося про причини розриву з Руським собором, була написана у Львові. Газетне видання див.: Rzecz czerwono-ruska 1848 roku, przez Kaspra Cięglewicza // Dziennik Narodowy: Pismo poświęcone rozprawom politycznym, historycznym i literackim, krajowym i zagranicznym (Lwów).— 1848.— N 130.— 29 sierp.— S. 545—547; N 133.— 1 września.— S. 557—560. Примірник брошури зберігається також у: Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (далі — ЛННБ України), відділ рукописів, ф. 63 (Кшечуновичі), спр. 4/III, арк. 187—190.

⁵ Deszczo do izjasnenija // Dnewnyk Ruskij (Львів).— 1848.— Cz. 3.— 1 (13) kiwnia [верес.]

⁶ Про розлам у середовищі *gente Rutheni, natione Poloni* 1848 р. пише А. Свійонтек: Świątek A. Gente Rutheni, natione Poloni. Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji.— Kraków, 2014.— S. 224—230.

Анджей Пшибиславський⁷, дядько Юзефа Пузини⁸ — одного з творців Руського собору. Для членів товариства дилема між польською Центральною радою народовою і Головною руською радою переходила з теоретичної у практичну площину. Вони дедалі частіше опинялися перед konieczністю однозначного національно-політичного вибору. Після деякого літнього затишшя, у другій половині серпня 1848 р. національно-політичне життя в Галичині загалом й у Львові зокрема активізувалося. Відвертому ігноруванню з боку поляків руських національних домагань „святоюрці“, в очікуванні приїзду до Львова польського губернатора Вацлава Залеського, протиставили таку ж неприховану демонстрацію проавстрійських монархічних симпатій. Не минулося навіть без фізичних сутичок⁹. Міжнаціональна напруга зростала не тільки в охопленій революційними емоціями „столиці“ провінції, а й у галицьких регіонах¹⁰. За таких умов Головна руська рада, що не вичерпала конфронтаційного потенціалу, знову звернула увагу на Руський собор як зручний об'єкт для критики. У цій критиці проглядалися навіть елементи провокації. „Зоря галицька“ 22 серпня опублікувала замітку, що була реакцією на активізацію Руського собору, зокрема на появу видання „Дневник руський“. Автор замітки вважав відрадним те, що „пани й вельможі“ (йшлося про Леона Сапегу, Володимира, Александра та Юліана Дзедушицьких, Антонія Голевського), назвавшись „русинами“, „віддають честь імени руському“. Водночас, додаючи значну частку іронії, він сумнівався, що ці аристократи „будуть удома з жінками, дітьми й слугами по-руськи бесідувати“. А на кінець таки не проминув нагоди відверто поглузувати, ствердивши, що „тому не віримо й вірити не можемо“¹¹. Восени 1848 р. стосовно „русинів

⁷ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, dział rękopisów, ręk. 5362/III: Galicja 1848 r., s. 22—24: Лист А. Пшибиславського до С. (?) Чайковського, 15 липня 1848 р. Цей лист був адресований, очевидно, Станіславу Чайковському — ксьондзу-каноніку й референту римокатолицького консистора в Перемишлі, членові польської окружної Ради народової в Березянах і Центральної ради народової у Львові.

⁸ Про родинний зв'язок між А. Пшибиславським і Ю. Пузиною див.: Lwowskie znaki biblioteczne (uzupełnienia). Z 16 ilustracjami / Zebrał F. Jaworski.— Lwów, 1908.— S. 27.

⁹ Kozik J. Między reakcją a rewolucją. Studia z dziejów ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1848—1849.— Kraków, 1975.— (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. CCCLXXXI. Prace Historyczne. Zesz. 52).— S. 203—204. Леон Сапега в листі до сина Адама від 13 серпня 1848 р. характеризував ситуацію у Львові так: „Очікуємо в ці дні Залеського, який має приїхати як губернатор. Назагал усі настроєні до нього добре. Крім чиновників, які намагаються підбурювати проти нього русинів. Збирають проти нього підписи і хочуть неодмінно розділити Галичину на дві частини“ (Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, dział rękopisów, MNK 1167: Archiwum Sapiehów z Krasieczyna. Adam Sapieha. Listy od ojca Leona Sapiehy, 1847—1853).

¹⁰ У вересні 1848 р. о. Микола Смолінський (?), парох з Гологорів, писав до Руської ради в Уневі про чутки, ніби поляки в революційному запалі прагнуть фізичної розправи над греко-католицьким духовенством. Він питає про заходи, які повинен вжити для заспокоєння парафіян і протидії „бунтівникам“; при тому згадував про місцевого активіста (прізвище написано нерозбірливо), „который мнитъ ся бити Русиномъ, але нимъ не естъ“, поширює чутки, наче то священники закликають селян брати коси й „різати поляків“. Див.: ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 2 (Бібліотека „Народного дому“), спр. 583 / п. 124.

¹¹ „Правда то, що они вже тепер бодай напоздръ черезъ того, що ся сами називають Русинами, оддають честь имени руському; але однаковожъ хотѣлибисьмо знати, чи тіи Паны и Вельможы, що ся вже тепер признають до насъ, поистиннѣ суть Русинами и чи будуть въ дома зъ жѣнками и дѣтьми и слугами по руски бесѣдувати. Красна бьто була рѣчь; мы бисьмо хотѣли, абы такъ було — але тому не вѣримо и вѣрити не можемо“ (Вже

польської нації“, зокрема членів Руського собору, почало також входити у повсякденний вжиток принизливе окреслення „перекинчики“. „Вънковскій приѣхаль, здає ся що перекинчикъ“, — писав із Відня Євстахій Прокопчиць, директор Тернопільської гімназії, член Головної руської ради, депутат австрійського парламенту¹².

Зважаючи на загострення українсько-польських відносин, у Руському соборі набирали сили прихильники виразного акцентування на польській національній ідентичності. Від початку вони мали значну кількісну перевагу. Вирішальною обставиною, яка змусила „польську“ частину Руського собору активізувати заходи щодо злиття товариства з Радою народовою, була вимога Головної руської ради про адміністративно-політичний поділ Галичини за національною ознакою на українську і польську провінції¹³. На польську суспільність краю ця звістка справила приголомшливе враження, „поразила Поляківъ якъ грѣмъ огневый“. Спроба Центральної ради народової вплинути на позицію митрополита Михайла (Левицького) і змусити Головну руську раду відмовитися від вимоги поділу провінції успіху не мала¹⁴. Восени 1848 р. тональність газетної полеміки між Головною руською радою і польською Радою народовою, яка розгорнулася навколо ідеї поділу Галичини та відбувалася на тлі масового збору підписів з обох боків, помітно загострилася. Українці дедалі частіше вживали до Східної Галичини поняття „наша земля“, категорично відкидали перспективу опинитися в польській державі („[...] до жадной

довгий часъ о польско-рускої радѣ... // Зоря Галицка (Львів).— 1848.— Ч. 15.— 22 серп.— С. 64).

¹² Центральний державний історичний архів України у Львові (далі— ЦДА України у Львові), ф. 180 (Головна руська рада, м. Львів), оп. 1, спр. 11, арк. 13 (Лист Є. Прокопчиця до керівників Головної руської ради, [Відень], 25 серпня 1848 р.). Чи не вперше назву „перекинчики“ використав о. Михайло Бачинський, парох Магерова, згодом Кунина Жовківського деканату, у промові на засіданні Руської ради в Жовкві 9 червня 1848 р.: „Навѣрнѣтъ но ся Панове шляхта до своей народности, до своихъ обрядковъ, бо межѣ вами хѣба сотный есть правдивый шляхтичъ польскій, ино всѣ Перекинчики...“ (Зъ матеріалѣвъ до исторіи 1848 року. Въ Жовквѣ на другѣмъ зборѣ Рады Рускои 9 червня 1848 р.) // Дѣло (Львів).— 1892.— Ч. 182.— 13 (25) серп.— Підпис: *Ив. Б. Л-й*.

¹³ Докладно про спробу адміністративно-політичного поділу Галичини див.: Кревецький І. Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850 // Записки НТШ.— Львів, 1910.— Т. ХСІІІ, кн. І.— С. 54—69; Т. ХСІV, кн. ІІ.— С. 58—83; Т. ХСV, кн. ІІІ.— С. 54—82; Т. ХСVІ, кн. ІV.— С. 94—115; Т. ХСVІІ, кн. V.— С. 105—154.

¹⁴ Це питання розглядала Центральна рада народова 29 липня 1848 р. Було вирішено скерувати до Унева, де перебував митрополит Михайло (Левицький), депутацію з проханням до митрополита підписати протест проти поділу Галичини. До складу депутації увійшли: К. Красицький, Т. Василевський, А. Любомирський, Л. Сапега, А. Фредро, А. Батовський. Розмова з митрополитом, яка відбулася 8 серпня, не дала результату, — глава Греко-Католицької Церкви відмовив у підтримці польської політики. Про результати візиту доповів на закритому засіданні Центральної ради народової 9 серпня Т. Василевський (Protokoły posiedzeń Rady Narodowej Centralnej we Lwowie (14 IV—29 X 1848) / Red.: S. Kieniewicz, F. Ramotowska; Do druku przyg.: A. Gałkowski, S. Kieniewicz, F. Ramotowska, W. Śliwowska.— Warszawa, 1996.— S. 139, 145—147; Batowski A. Diariusz wypadków 1848 roku / Rękopis przejrzał, opracował, wstępem i przypisami opatrzył M. Tyrowicz.— Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974.— S. 274—283). Факт польської депутації до митрополита був обнародований на засіданні Головної руської ради 14 серпня 1848 р. У протоколі значиться: „Чест[ний] Куземскій оувѣдомляе, що Его Превос[одительство] Митрополита, мимо подмовы князя Сапегы и иныхъ оу него бывшихъ, не подписался противъ подѣлу Галици, ѡ предохраняея напротивъ того, що ся съ Поляками не получилъ“ (Головна Руська Рада (1848—1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія, упоряд. У. Кришталович та І. Сварник.— Львів, 2002.— С. 54).

ани давной ани прїйдучои [Польщі] належати не хочемо. Чи вона коли буде, тоє насъ не обходитьъ...“), глузували з тези про спільну історичну долю („[...] ба а якжето єднусьмо долю дѣлили? хиба такъ, же вони при тѣй єднѣй доли дѣлательно а мы терплячо ся заховали, або инними словами, же вони насъ оутискали и понижали, а мы оутискъ и пониженъе терпѣли; тимъ способомъ єднусьмо долю мали, але не инакшимъ; но вѣдъ такои єднои долѣ хорони Боже всѣ народи!“), акцентували на своїй чисельній перевазі („[...] насъ є 15. мільонивъ (а то троха бѣльши якъ всѣхъ Полякивъ и со зляшеними Русинами...“), підкреслювали пряму залежність між національно-релігійним гнітом і падінням Речі Посполитої („[...] черезъ оутисканъе и понижуванъе Русинивъ Польска погібла!“), апелювали до почуття національної гідности („То ганьба для насъ, если бысьмо имъ дальши пѣдлѣгали, але и для нихъ ганьба, если дальши надъ нами старшовати зхотятъ...“)¹⁵.

Під пресом такої безкомпромісної з українського боку риторики поляризувалися настрої в польському суспільстві: з одного боку, набирали сили — на тлі невирішеного революцією національного й почасти соціального питання — консервативні й антиукраїнські угруповання, які вимагали від Центральної ради народової припинити загравання зі „сепаратистами“, відмовитися від помилкової тези про можливість будь-якого літературного розвитку руської мови, консолідувати галицьке суспільство винятково в рамках польських інституцій, проголосивши всіх поза ними ворогами польської національності й суспільного прогресу загалом; а з другого — пробивалися думки про неможливість залучення українців до відновлення польської державности та неминучість визнання за ними права на вільний національно-політичний розвиток. Рупором антиукраїнських сил була газета „Dziennik Narodowy“, яка представляла праве, консервативно-ліберальне крило Центральної ради народової¹⁶. Редакцією газети керував „русин польської нації“ Леон Корецький, син греко-католицького священника¹⁷. Спершу керівники Ради народової, які схилили-

¹⁵ [Левецький Й.] О подѣлѣ Галиціи // Зоря Галицка.— 1848.— Ч. 18.— 12 верес.— С. 73—74.— Підпис: І. Л.

¹⁶ Див., наприклад: Polska. Ktoś z członków rady świętojurskiej... // Dziennik Narodowy.— 1848.— N 131.— 30 sierpnia.— S. 549.

¹⁷ Своє національне кредо Л. Корецький публічно висловив 20 червня 1848 р. на зборах львівських виборців (напередодні виборів до австрійського парламенту), які відбулися у приміщенні Оссолінеуму. На національні відносини він дивився крізь призму мовного питання. А що літературною мовою вважав тільки польську, то самих русинів трактував як частину польського народу. Л. Корецький посилався на настрої всіх освічених русинів. Промову Л. Корецького надрукував „Dziennik Narodowy“: „Якщо переконливо вимагаємо, аби польська мова була впроваджена у школах, судах і адміністрації, то мені здається це цілком слушним, адже мешканців Руси вважаю поляками на тій підставі, на якій визначаємо англійців, французів чи німців, хоча в кожному з цих народів мешканці провінцій мають подекуди навіть різне походження, розмовляють різними наріччями,— тобто на спільній інтелектуальній основі — писемній мові. Отож, панове, я від батька й матері є русином; мій батько був священником грець[кого] обр[яду], і цей обряд є дотепер і залишиться моїм обрядом. Прив'язаність до польської мови я отримав із молоком матері, і я не бачу жодної відмінности, яка б відділяла мене від будь-кого з поляків. Упродовж 40 років розмовляю польською так, як нею говорять і пишуть усі так звані русини, які здобули хоча б якусь освіту. Охоче розмовляю моїм народним наріччям, якщо в цьому є потреба; але щоб розвивати цю народну мову до писемної та мови адміністрації, то в цьому бачу марну працю, з якої не буде жодної користи, а тільки шкода для народу. Якщо ж характерною рисою, яка виказує національність, є писемна мова, якою послуговуються освічені представники пев-

ся до поступок русинам задля збереження політичної єдності й посилення тиску на віденських централістів, намагалися стримувати антиукраїнські настрої. Характерно, що по обидва боки дискусії виступали „русини польської нації“. „Dziennik Narodowy“, яким керував Л. Корецький, гостро полемізував з „Gazet-ою Narodow-ою“ та її редактором Яном Добжанським, також русином з походження, звинувачуючи його в надто поступливій щодо русинів позиції¹⁸. Зі середини серпня загальна тональність публікацій „Gazet-и Narodow-ої“ також почала змінюватися не на користь українців, що свідчило про перевагу консервативних тенденцій у діяльності Центральної ради народової¹⁹. Антиукраїнські настрої посилювалися й серед землевласників, об'єднаних у Товаристві землевласників, яким набридла невизначеність і які хотіли повернути попереднє відчуття соціальної стабільності²⁰. Твердо на позиції відновлення Речі Посполитої,

ної групи, тоді немає сумніву, що кожен освічений русин дотепер вживає польську мову як свою. Наші переконання не вимагають нічого нового — тільки те, що вже є, а саме — збереження польської мови як засобу національної єдності та надання їй такого поширення, яке повинен мати такий засіб“ (Polska // Dziennik Narodowy.— 1848.— N 74.— 21 czerwca.— S. 305—306).

¹⁸ З ініціативи П. Василевського цей конфлікт став предметом обговорення на засіданні Центральної ради народової 2 серпня 1848 р. Рада народова відмежувалася від усіх публікацій в українському питанні поза „Gazet-ою Narodow-ою“. Про це йшлося у відповідній відозві до русинів, що була підготовлена Юзефом Дзежковським і опублікована 4 серпня. Утім українське питання таки вийшло з-під контролю поміркованої частини Ради народової. У номері від 27 вересня 1848 р. „Dziennik Narodowy“, по суті, вимагав від кожного „русина польської нації“ однозначного польського національного вибору: „Дві національності не можна одночасно любити й підтримувати. Хто хоче бути національним в обох, буде (навіть мимоволі) антинаціональним у кожній“ (Protokoły posiedzeń Rady Narodowej Centralnej we Lwowie...— S. 141—142).

¹⁹ Про зміну позиції видання свідчила редакційна стаття, опублікована 19 серпня 1848 р. Її автор, напевно Я. Добжанський, пояснював: „Коли святоюрці діяли під прикриттям руської національності, тоді ми не виступали проти них, адже думали, що їм справді йдеться про розвиток руської національності, яка для нас так само свята, як і польська. Однак не можна мовчати, коли вони, дедалі більше скидаючи із себе удаваний образ, відкрито виступають проти свободи на боці реакції“ (Z Redakcyi.— Ze Lwowa, 18 sierpnia // Gazeta Narodowa (Lwów).— 1848.— N 95.— 19 sierpnia.— S. 445). Висвітлюючи збір підписів за поділ Галичини, газета акцентувала увагу на тиску, якого зазнавали руські селяни з боку греко-католицьких священників, котрі своєю чергою керувалися вказівками руських рад. Ці матеріали „Gazeta Narodowa“ публікувала як дописи з провінції обурених галичан (хоча принаймні частина цих матеріалів, очевидно, писалася-таки у Львові в самій редакції газети). Див., наприклад: Sprawy krajowe.— Z Kołomyi // Gazeta Narodowa.— 1848.— N 99.— 24 sierpnia.— S. 472—473; Sprawy krajowe.— Borszczów w obwodzie Czortkowskim 17. sierpnia // Там само.— N 103.— 29 sierpnia.— S. 496.— Підпис: Dr Ignacy Ptaszyński; Sprawy Polskie.— Ze Lwowa // Там само.— N 113.— 11 września.— S. 555—556; Sprawy Polskie.— Rada nar[odowa] obwodu Jasielskiego // Там само.— N 115.— 13 września.— S. 569.— Підпис: Jasło, dnia 6 września 1848. Ilnicki, prezydujący z kolei. Wilczyński, sekretarz; Sprawy Polskie.— Z Czortkowa // Там само.— N 133.— 5 paźdz.— [Без сторінок] та ін.

²⁰ Прикладом такої позиції може бути стаття Пйотра Тжцінського „Przeszłość, terażniejszość i przyszłość“, на рукопис якої вдалося натрапити у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника. Стаття написана з позиції поляка, який відкидав будь-які прояви національної самостійності українців, навіть у формі Руського собору. Він закликав русинів „терпеливо йти дорогою права, дорогою гідності, дорогою правдивої освіти“ і вважав, що тільки так, а не „адресами й контрадресами, Соборами й контркомітетами“, можна найшвидше досягти мети. Автор не шкодував критики в бік церковних діячів українського руху, які формували стереотип „так званої руської національності як неприязної до польської національності“, і закликав русинів замінити їх „людьми благородними з-поміж того-таки духовенства“. П. Тжцінський категорично відкидав думку про окремих „руський народ“ і „руську національність“. Він стверджував, що русини були окремим чинником тільки на етапі слов'янських племен, але згодом безповоротно влилися в ширшу польську на-

зокрема підпорядкування українського руху завданням польської державності, стояла й більшість тогочасних польських демократів²¹. Прикладом протилежної тенденції в польському русі — усвідомлення неможливості колонізації русько-українського населення — є відозва Б. К. Моравського до „братів поляків“. Він називав себе „справжнім поляком“ і стверджував, що русини для поляків „назавжди втрачені“ й уже ніколи „не об'єднуються з нами для відбудови Польщі“. Ключовою умовою для національно-політичної самостійності в новочасну епоху автор відозви вважав не історичне минуле, а ліберальне законодавство²².

Попри обмежений простір, в якому розгорталася діяльність Руського собору, цю організацію сприймали в польському політично активному середовищі як виразника інтересів певної частини галицького суспільства. Так, факт існування Руського собору брав до уваги Юзеф Дзежковський — скриптор Оссолінеуму, письменник і публіцист, член Центральної ради народової,— коли у вересні 1848 р. виступав з ініціативою скли-

---

ціональність. Як східногалицький шляхтич П. Тжцінський протиставив не тільки національній, а й соціальній модернізації. Він доводив, що між шляхтою (йшлося про землевласників) і простолюдом немає жодного конфлікту, а напруження з'являється тільки тоді, коли виринає штучно створений образ „поляка“ як ворога австрійської влади та „неприятеля“ селянства. Бажанням П. Тжцінського було, аби „шляхта“ в очах східногалицького селянства не стала „поляками“. Ця позиція видає автора як противника національної модернізації Галичини та прихильника збереження старих патріархальних відносин. Див.: ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 76 (Павліковські), оп. III, спр. 277/п. 61, арк. 169—170, 175. 1848 р. П. Тжцінський був одним з організаторів і чільних діячів Товариства землевласників (*Stowarzyszenie Właścicieli Większych Posiadłości Wiejskich*; діяло від 3 травня до 2 листопада 1848 р.), яке зайняло проавстрійську позицію і намагалося зменшити вплив на суспільство політичних сил з виразними національними домаганнями. Товариство зосередилося на протидії розпаду патріархальних відносин між землевласниками й селянами. Діяльність Товариства сприяла консолідації галицької шляхти та започаткувала створення польського консервативного угруповання, яке схилилося до порозуміння з австрійським урядом (Stolarczyk M. Działalność Lwowskiej Centralnej Rady Narodowej. W świetle źródeł polskich.— Rzeszów, 1994.— S. 156—171; Frasz Z. Stowarzyszenia polityczne, paramilitarne, społeczno-zawodowe i edukacyjne w Galicji w 1848 roku // Rok 1848. Wiosna Ludów w Galicji / Zbiór studiów pod red. W. Wica.— Kraków, 1999.— S. 93—95; Kuzicki J. Działalność Stowarzyszenia Ziemiańskiego we Lwowie w 1848 roku // Львів: місто — суспільство — культура: Збірник наукових праць.— Львів, 2012.— Т. 8.— Част. 1: Влада і суспільство / За ред. О. Аркуші й М. Мудрого.— С. 237—249). Про дезорієнтацію і розгубленість галицької шляхти, зокрема, вплив на це українського питання, писав 24 серпня 1848 р. (Іполит?) Терлецький до представника так званої Агенції Головної східної місії „Отелю Лямбер“ у Стамбулі: „Загальний стан справ у Галичині досі плачевний і стає дедалі гіршим. Шляхта покинута й zagrożена з боку трьох неприятелів, а саме: бюрократів, русоманів і демократів,— не знає з чого розпочати й що робити; між собою знову поділена в думках, так що обиватель обивателю не вірить, сусід сусіда боїться...“ (Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, dział rękopisów, ręk. 5362/III: Galicja 1848 r., s. 50).

²¹ Наприклад, у першому номері часопису „Dziennik Stanisławowski. Pismo poświęcone rodzimym demokratycznym zasadom“, який з'явився друком у вересні 1848 р. в Станиславо-ві, вказувалося, що його мета — „єдина і неподільна демократична литовсько-русько-польська Річ Посполита під загальною назвою Польща“ (ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 63 (Кшечуновичі), спр. 4, арк. 108—111). Докладно про позицію польських демократів під час революції 1848—1849 років див.: Frasz Z. Demokraci w życiu politycznym Galicji w latach 1848—1873.— Wrocław, 1997.— S. 33—110.

²² ЦДІА України у Львові, ф. 180 (Головна руська рада, м. Львів), оп. 1, спр. 9, арк. 29—30 (Відозва „Głos prawego Polaka do braci Polaków!“ — Підпис: *Lwów dnia 16go Września 1848. B. K. Morawski*). Ця відозва — як показовий приклад того, що „Полякь обстає за справедливістю справи рускої“ — була розглянута на засіданні Головної руської ради 25 грудня 1848 р. (Головна Руська Рада...— С. 97, 181).

кати у Львові під егідою Ради народової так званий Громадянський конгрес (*Kongres Domowy*). Визначаючи засади, на яких могло бути сформоване представництво на цьому конгресі, він передбачав, що будуть запрошені делегати „від руських Рад, які є у Львові“. Завданням конгресу мало стати вироблення „програми всіх прав, свобод, прагнень і потреб нашої вітчизни“. У доопрацьованому комісією тексті, який узагальнював пропозиції Ю. Дзежковського та деяких інших членів Ради народової, також спеціально йшлося про те, що своїх представників делегуватимуть на конгрес „обидві руські Ради, утворені у Львові“²³. Пропозиція скликати Громадянський конгрес стала предметом тривалих і гострих дебатів на засіданнях Центральної ради народової. Урешті-решт, боячись втратити політичні позиції, бо конгрес неминуче означав створення складної системи домовленостей між різними угрупованнями, зокрема й „русинами польської нації“, Рада народова визнала таку акцію недоцільною²⁴. Самі „русини польської нації“ також поставилися до ідеї Громадянського конгресу з обережністю. На засіданні Ради народової 26 вересня 1848 р. їхню позицію висловив Ян Добжанський. Зусилля щодо створення в Галичині єдиної національно-політичної платформи він вважав марними, бо тоді „національний принцип мав би поступитися принципу антинаціональному — згадаймо тільки концесії для святоюрців, і що ж отримали? Не тільки не порозумілися з ними, а ще й послабили наші сили“²⁵.

* * *

Активізація у вересні 1848 р. дискусій усередині Руського собору навколо майбутнього цього товариства була зумовлена ініціативою Головної руської ради скликати в жовтні З'їзд (як тоді казали, собор) руських учених. 5 вересня відповідне запрошення з обґрунтуванням з'явилося в „Зорі галицькій“²⁶, а 14 вересня такі запрошення були розіслані до представників української інтелігенції краю²⁷. Перспектива широкого зібрання

²³ ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 63 (Кшечуновичі), спр. 3: Матеріали до історії революційних подій у Галичині 1848—1849 рр., арк. 54—55 (Wniosek Józefa Dzierżkowskiego, Lwów, 2 września 1848), 56—59 (Sprawozdanie Komisji do rozpoznania wniosku Józefa Dzierżkowskiego naznaczonej. Projekt odezwy Rady Narodowej Centralnej. Lwów, 10 września 1848); або: Там само.— Ф. 103 (Архів Саперів), спр. 91—92/7032 (Друковані та рукописні матеріали з історії Галичини 1848 р.), арк. 6—7 (Wniosek Józefa Dzierżkowskiego, Lwów, 12 [?; очевидно, помилка, яка виникла при переписуванні; має бути: 2] września 1848), 8—10 (Sprawozdanie Komisji do rozpoznania wniosku Józefa Dzierżkowskiego naznaczonej. Projekt odezwy Rady Narodowej Centralnej. Lwów, 10 września 1848).

²⁴ Protokoły posiedzeń Rady Narodowej Centralnej we Lwowie...— S. 185—191 (засідання 5 вересня 1848 р.), 226—234 (26 вересня), 234—238 (29 вересня), 238—240 (30 вересня), 240—241 (30 вересня і 2 жовтня).

²⁵ Там само.— S. 228. Пропозицію Ю. Дзежковського, як і дискусію навколо неї, коментувала львівська преса: *Ze Lwowa // Gazeta Narodowa*.— 1848.— N 126.— 26 września; *Mieczkowski D. Kongres domowy i Rada narodowa // Там само*.— N 127.— 27 września.

²⁶ Запрошення учених руських на з'їзд до Львова [Въ Львовѣ дня 20 Серпня (1 Вересня) 1848] // *Зоря Галицка*.— 1848.— Ч. 17.— 5 верес.— С. 69—70.— Підписи: *Никола Оустіяновичъ, Іоанъ Товарицькій, Михаиъ Малиновскій, Теодоръ Леонтовичъ, Іоанъ Заржицькій, Іоанъ Слѣмаковскій, Іоанъ Жуковскій, Левъ Сосновскій, Іоанъ Борискевичъ*. Окремий примірник цього запрошення разом із програмою З'їзду руських учених див.: ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 9 (Окремі надходження), спр. 2294, арк. 22—25.

²⁷ Студинський К. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49 / Видав Др. Кирило Студинський.— Львів, 1909.— (Збірник Фільольогічної секції Наукового Товариства імени Шевченка. Т. XI і XII).— № 161.— С. 289—290.

русько-української інтелігенції критично поляризувала настрої членів і прихильників Руського собору. Так звана „польська“ частина товариства побачила в задумі з'їзду черговий крок до розколу Галичини, а відтак додатковий аргумент на користь злиття Руського собору з Центральною радою народовою. Тоді ж представники „українського“ сегмента в товаристві не тільки підтримали ініціативу скликання з'їзду, а й були, по суті, прямо причетні до його організації. Вони діяли в порозумінні з поміркованим крилом Головної руської ради, представники якого утримувалися від категоричних антипольських заяв і намагалися на раціональній (а не на почуттєвій) основі з'ясувати стосунки між русько-українською національністю, з одного боку, та польською і російською національностями, з другого. Згодом історик і публіцист Бернард Каліцький, довірена особа Л. Сапєги, серед „поміркованих русинів“, які нібито вийшли з Головної руської ради і приєдналися до Руського собору, називав Миколу Устияновича, Теодора Леонтовича, Івана Борисікевича, Юліана Лаврівського²⁸. Підписи перших трьох уміщено під запрошенням у „Зорі галицькій“ 5 вересня. Яків Головацький стверджував, що задум скликання З'їзду руських учених належав М. Устияновичу²⁹, парохів Славська (Сколівський деканат) й поетові, який протягом життя по черзі змінив три національно-політичні орієнтації — пропольську, українофільську, панрусську³⁰. 1848 р. М. Устиянович як священник вступив до Головної

²⁸ [Kalicki B.] Kwestya ruska.— Lwów, 1871.— S. 44. З формальної точки зору твердження Б. Каліцького не було точним (бо тільки Ю. Лаврівський написав заяву про вихід з Головної руської ради), але воно, очевидно, правильно відображало настрої названих осіб. Там само, попри деякі хронологічні неточності, Б. Каліцький вказував на розходження в середовищі Руського собору, що виникли навколо З'їзду руських учених: „Коли у вересні згаданого року у Львові розпочався загальний з'їзд, у якому взяла участь Руська рада, Собор більшістю голосів, усупереч вимогам своїх широко руських членів, участі не взяв“.

²⁹ [Головацький Я.] Историческій очеркъ основанія Галицко-Рускои Матиці і справозданье первого собору ученыхъ русскихъ и любителей народнаго просвѣщенія / Сост. Яковомъ Головацкимъ.— Въ Львовѣ, 1850.— С. XVII—XVIII.

³⁰ Священник і поет Микола Устиянович (1811—1885) був знаковою постаттю в галицько-руському інтелектуальному середовищі середини XIX ст. Він народився в містечку Миколаєві в сім'ї місцевого бургомістра. Освіту здобув на філософському й богословському факультетах Львівського університету, а також у Генеральній греко-католицькій духовній семінарії у Львові. Під час навчання у Львові М. Устиянович захопився ідеями польського національно-визвольного руху, почав навіть одягатися на польський манер. (У 1830-х роках М. Устиянович, як багато учнівської та студентської молоді у Львові руського походження, показово демонстрував симпатії до польського національно-визвольного руху — носив кашкет з червоною каймою: [Головацький Я.] Воспоминаніе о Маркіанѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагилевичѣ (Изъ записокъ Якова Ѳ. Головацкаго) // Литературный Сборникъ / Издаваемый Галицко-Русскою Матицею подъ редакціею Богдана А. Дѣдицкаго.— Львів, 1885.— Вып. I.— С. 14.) 1830 р. він був готовий стати добровольцем у польському повстанському війську і захищати Варшаву від царських військ. Незважаючи на поліцейський нагляд, М. Устияновичеві вдалося 1838 р. при підтримці ректора Генеральної греко-католицької духовної семінарії у Львові Григорія Яхимовича висвятитися. Надалі він пов'язав свою громадсько-політичну діяльність із життям парафіяльного священника. Хронологічно воно розпалося на галицький і буковинський періоди. У 1842—1870 рр. М. Устиянович був парохом у селі Славське Сколівського деканату, у 1870—1885 рр.— парохом у Сучаві на Буковині. Зазвичай національно-політичний світогляд М. Устияновича від „Весни народів“ до початку 1860-х років прийнято визначати як українофільський, мовляв, той остаточно розірвав з польським рухом і середовищем „русинів польської нації“. І справді, М. Устиянович вступив до Головної руської ради, критикував програму Руського собору. Однак ряд інших фактів показує, що М. Устиянович залишався в орбіті польської культури і політичних цінностей. Він був присутній—таки на установчих зборах Руського собору 23 травня 1848 р., в

руської ради, але одночасно цікавився діяльністю Руського собору й, треба думати, поділяв деякі його ідеї, хоча публічно це заперечував³¹.

Ініціатори скликання Собору руських учених, аби подолати крайнощі національно-політичної позиції Головної руської ради, використали проєкт реорганізації Галицько-руської матиці³². У широкому розумінні Матиця повинна була реалізувати завдання не тільки культурно-просвітнього розвитку галицьких русинів, а й консолідувати представників різних національно-політичних орієнтацій навколо створення інтелектуальних основ русько-української нації, подолати обмеженість церковної візії національного майбутнього Руси, залучити до руського національного табору творчий елемент з-поза Головної руської ради. На початку серед організаторів Матиці не було єдності стосовно критеріїв членства. У першому проєкті статуту від 1 червня 1848 р. в одному параграфі йшлося про те, що засновниками товариства можуть бути „поединчи особи безъ разницы стану и вѣры“ (§ 3), а в іншому писалося, що до керівних органів товариства можна вибирати тільки осіб „обрядку греческого“ і лояльних до конституційної Австрійської монархії (§ 14)³³. Надалі керівники Головної руської ради намагалися поставити під контроль Галицько-руську матицю, посилюючи консервативні акценти і звужуючи простір для поло-

оцінці сучасників сприймався як особа, близька до цього товариства, жодного разу не виступав на засіданнях Головної руської ради, у 1849—1850 рр. як редактор урядової газети „Галицько-руській Вѣстникъ“ намагався шукати національно-політичні орієнтири, захищаючись від ліберального українства, в консервативному проавстрійському таборі, 1859 р. виступив на боці прихильників переведення українського письма в Галичині з кириличного на латинський алфавіт, 1861 р. як депутат Галицького сейму підкреслював „громадянські чесноти польської шляхти“ і закликав до польсько-українського порозуміння. У середині 1860-х років М. Устиянович перейшов на панруські позиції. Про національний світогляд о. М. Устияновича див.: Гординський Я. До біографії й характеристики Миколи Устияновича // Записки НТШ.— Львів, 1911.— Т. СІV, кн. ІV.— С. 83—122; його ж. Польонофільство Миколи Устияновича // Руслан (Львів).— 1912.— Ч. 59.— 15 (2) берез.; Мудрий М. Ідея польсько-української унії та „русини польської нації“ в етнополітичному дискурсі Галичини 1859—1869 років // Вісник Львівського університету. Серія історична.— Львів, 2005.— Вип. 39—40.— С. 96—97; його ж. „Згадки з життя свого і своєї родини“: Спогади Тита Реваковича як джерело до історії Галичини ХІХ століття // Записки НТШ. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.— Львів, 2006.— Т. ССLII.— С. 719—723.

³¹ М. Устиянович вступив до Головної руської ради 6 (18) травня 1848 р. (це єдина згадка про нього у протоколах засідань Ради), а 23 травня був присутній на зборах Польсько-руської ради, перебіг і результати яких описав у публікації „О польско-русской радѣ“ (Зоря Галицька.— 1848.— Ч. 4.— 6 черв.— С. 17—18; Ч. 6.— 20 черв.— С. 25—26).

³² Про утворення і діяльність Галицько-руської матиці до жовтня 1848 р. див.: Криль М., Стеблій Ф. Галицька матиця во Львовѣ // Славянские матицы: ХІХ век.— Москва, 1996.— Часть первая / Отв. ред. И. И. Лещиловская.— С. 199—202; Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті).— Львів, 2003.— С. 176—182; Вендланд А. В. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848—1915 / Пер. з нім. Х. Назаркевич; наук. ред. М. Мудрий.— Львів, 2015.— С. 71—72. Найповніше про завдання, організацію та персональний склад товариства див.: Седляр О. „Галицько-руська матиця“: завдання, організація, члени товариства (1848—1870) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.— Львів, 2012.— Вип. 21.— С. 668—692.

³³ ЦДДА України у Львові, ф. 148 (Науково-літературне товариство „Галицько-руська матиця“, м. Львів), оп. 1, спр. 1, арк. 1—8 (Проєкт статуту Галицько-руської матиці: „Оуставы Соединенія къ головному писемъ рускихъ, завязанного въ головномъ градѣ Львовѣ дня 1 Червця 1848“).

нофілів³⁴. Ті ж своєю чергою пов'язували з Матицею можливість залишитися „русинами“ — реалізувати власні уявлення про „руськість“ як простір ідентичності, що виходить за межі конфесійних маркерів і глибоко вкорінений у польську культуру, завдяки якій зберіг і зможе розвинути свою самобутність. Найважливішим аргументом на користь припущення про те, що до скликання у Львові 7 (19) жовтня 1848 р. Собору руських учених були причетні, крім членів Головної руської ради, представники „українського“ сегмента в Руському соборі, є текст запрошення. У ньому спеціально підкреслено аполітичний характер зібрання. На з'їзд запрошували всіх освічених русинів незалежно від їхньої національно-політичної орієнтації і віросповідання: „Безъ всякої рѣжницѣ нашого полѣтичного пресвѣдченя о щастю народнѣмъ, безъ рѣжницѣ исповѣданя, получѣмся, всѣ Русины, въ томъ сильнѣмъ переконаню, що правдиве щастє народови нашому тѣлько на пѣдставѣ просвѣщеня зацвисти може. На передѣ выключаемо всяки полѣтични розговори, яко неналежни до предмету Собору того“³⁵. Неприхильність „польських“ членів Руського собору до проекту скликання з'їзду діячів української науки, освіти й культури була зрозуміла. Головним завданням такого зібрання, як випливало із запрошення, мало стати наукове обґрунтування самобутності русько-українського народу, доведення відмінності його мови від церковнослов'янської, російської і польської. Фактично йшлося про програму мовно-культурного відособлення русинів від поляків при можливому збереженні політичного союзу³⁶.

Питання про участь у зібранні руської інтелігенції вкрай загострило відносини всередині Руського собору. Представники „польської“ групи в товаристві, які чисельно переважали, очевидно, вирішили фіналізувати злиття із Центральною радою народовою. Згідно з твердженням Б. Каліцького, 6 жовтня 1848 р. ця група на чолі з графом Антонієм Голеевським провела резолюцію, чим закликала Собор до об'єднання з Радою народовою. Ухвалу нібито втілено в життя, попри опозицію тих членів, які були справжніми українцями і розглядали такий захід як зраду їхнього довір'я³⁷. Прямих документальних свідчень про засідання Руського собору від 6 жовтня та припинення тоді його діяльності як самостійного політичного товариства знайти не вдалося. У протоколах засідань Центральної ради народової злиття з Руським собором також ніяк не відображене. Можливо, Рада народова не встигла розглянути це питання, адже після антиурядового повстання у Львові 1—2 листопада й запровадження надзвичайного стану була змушена припинити діяльність або — що вірогід-

³⁴ Ініціатори створення Матиці намагалися залучити до товариства насамперед духовенство, при тому апелювали до „мужів руского рода“, „любителів народности і словесности рускої“, наголошували на меті „піднесення рускої словесности, а тим самим і народности“. Див.: ЦДДА України у Львові, ф. 148 (Науково-літературне товариство „Галицько-руська матиця“, м. Львів), оп. 2, спр. 1, арк. 1—6 (Чернетки звернень ініціаторів утворення Галицько-руської матиці до церковних ієрархів і членів Ставропігійського інституту із запрошенням вступати в члени товариства і проханням його підтримати, липень 1848 р.); спр. 2, арк. 1—6 (Протоколи засідань правління Галицько-руської матиці, 1848—1849 рр.).

³⁵ Запрошення ученихъ рускихъ на зѣѣздъ до Львова...

³⁶ Пор.: Сухий О. Від русофільства до москвофільства...— С. 182—184.

³⁷ [Kalicki B.] Kwestya ruska.— S. 43—44; Kaczała S. Polityka Polaków względem Rusi.— Lwów, 1879.— S. 291—292; Horoszkiewicz J. Notatki z życia / Oprac., wstępem i przypisami zaopatrzył H. Wereszycki.— Wrocław; Kraków, 1957.— S. 335.

ніше — не бачила в цьому потреби, бо всі прихильники об'єднання вже були її членами. Не можна виключати, що Б. Каліцький (й услід за ним також С. Качала і Ю. Горошкевич) помилився з датою приєднання Руського собору до польської Ради народової. Одне можна з певністю стверджувати, що Руський собор не став окремою філією Центральної ради народової, як про це пишуть деякі історики³⁸, і що після 6 жовтня принаймні якась частина товариства продовжувала діяти аж до вибуху повстання та припинила існування у зв'язку із запровадженням у Львові австрійською владою надзвичайного стану. Останнє число „Дневника руського“ вийшло друком 13 (25) жовтня 1848 р.³⁹

Мотиви прихильників розпуску Руського собору можна відтворити на підставі відкритого звернення Юліана Горошкевича (колишнього члена Руського собору) до „руських соборів“, що було опубліковане наступного дня після засідання 6 жовтня. Ймовірно, воно було написане раніше, але використане як ідеологічне обґрунтування вже доконаного факту злиття Руського собору із Центральною радою народовою. Ю. Горошкевич уважав, що існування будь-якого окремого „руського“ товариства становить загрозу для демократичного (щодо австрійської бюрократії) розвитку Галичини, роздвоє сили, утверджує помилкове переконання про „повітовщину“ (*powiatowszczyznę*), з якої можна утворювати за власним бажанням окремі народи. Побоювання у співпричетності до такого сепаратизму змусило Ю. Горошкевича, як він стверджував, вийти з Руського собору. Він не заперечував „добрих намірів“ членів Собору, але все-таки в діяльності товариства бачив антицивілізаційні прояви сектантства — перепону для розвитку загальнолюдських моральних і матеріальних сил. „Визволення“ Польщі загалом й Руси зокрема Ю. Горошкевич бачив як результат європейських змін, підкреслюючи, що чинником європейської політики є польське, а не руське питання: „Майбутнє нашого краю розвиватиметься під впливом європейських подій [...] Європа не знає ні поділу, ні захоплення Руси; коли ми занепали, то занепали з вами поляками, хоча були руською провінцією“. Польсько-руське роздвоєння, на думку Ю. Горошкевича, суперечило не тільки політичній доцільності, а й історично єдиній етнічній і релігійній основі. Він стверджував, що в минулому поляки й русини були одним народом — полянами, що займав територію від Одеру до Дніпра. У цьому контексті Ю. Горошкевич спрямував головну критику проти „святоюрської секти“. Греко-католицьке духовенство він

³⁸ Наприклад, Феодосій Стеблій без достатніх на те підстав пише: „Не одержавши, однак, підтримки українського населення, ця організація (Руський собор.— М. М.) на початку жовтня 1848 р. самоликвідувалась і приєдналась до Центральної Ради Народової як філія“ (Історія Львова: У 3 т. / Редколегія: Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій.— Львів, 2007.— Т. 2: 1772 — жовтень 1918.— С. 160). Руський собор не міг стати філією Центральної ради народової принаймні з двох причин. По-перше, це суперечило ідеології Ради народової, яка не припускала існування у своєму складі структурно окремої руської групи (само по собі це могло вказувати на національно-політичне роздвоєння). По-друге, у середині жовтня 1848 р. Центральна рада народова була реорганізована на засадах, які не передбачали філіального членства.

³⁹ За деякими відомостями, був ще десятий номер, однак його примірника не знайдено (див.: *Dnewnyk Ruskiy* (1848 cz. 1—5, 9); *Дневник Руский* (1848 ч. 6—8) // Романюк М. М., Галущко М. В. Українські часописи Львова 1848—1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т.— Львів, 2001.— Т. 1: 1848—1900 рр.— С. 159—161). Він мав з'явитися друком 20 жовтня (1 листопада) 1848 р. У той день у Львові розпочалося повстання поляків проти австрійської влади.

звинувачував у егоїзмі, прицепленні в суспільстві взаємної ненависти, розпалюванні на основі „регіональних різниць та релігії“ неіснуючого національного конфлікту. Всіх галицьких русинів, котрі з різних міркувань опинилися поза польським національно-політичним табором, він закликав до нього повернутися, розпустити всі „собори й соборчики“, що мали кастово-змовницький характер, „злитися з окружними Радами в однорідне національне тіло“ та діяти в рамках австрійських конституційних свобод. Абсолютизуючи пропольські й водночас антиросійські настрої простого народу, Ю. Горошкевич передбачав у близькому майбутньому його вирішальну роль у визначенні напрямку цивілізаційного розвитку загалом і характеру польсько-руських відносин зокрема⁴⁰.

До кінця жовтня між Руським собором (чи його частиною) і Головною руською радою тривала війна листівок. У неділю і понеділок 15—16 жовтня на вулицях Львова з'явилася надрукована українською мовою кирилицею і латинським шрифтом листівка Руського собору, в якій заперечувалося право Головної руської ради виступати від імени руського народу, її членів названо малоосвіченими, підкупленими австрійською бюрократією зрадниками й колишніми донощиками, а газету „Зоря галицьку“ звинувачено в підбурюванні селян до „розбоївъ и рѣзнѣ“⁴¹. Головна руська рада мусила виправдовуватися. Питання розглядалося на 48-му засіданні Ради від 16 жовтня 1848 р.: „Читалася пересторога Собору псеудорусского, котрою чернятъ Радѣ Головну Руску, що она навѣтъ до розбоевъ и рѣзи народъ бунтуе, котра то пересторога по мѣстѣ выставлена. А лежъ напротивъ того читалася одозва Радѣ Головної до народа, щобъ собиравъ ся въ Гвардію, де о рѣзи и розбояхъ ничего не стоить“⁴². У результаті 16 жовтня 1848 р. Головна руська рада видала листівку-спростування, де назвала заяву Руського собору „безвстыдною ложію“. Але коли з'ясувалося, що листівку поздирали з фасадів кам'яниць поляки, Рада звернулася до „галицького народу“ з тим самим спростуванням зі сторінок „Зорі галицької“⁴³.

⁴⁰ Horoszkiewicz J. Wniosek do soborów ruskich // Dziennik Narodowy.— 1848.— N 162.— 7 paźdz.— S. 671—672. Подаємо уривки з публікації Ю. Горошкевича, які відображають його літературно-публіцистичний стиль та головні ідеї: „Я переконаний у добрих намірах цього зібрання, однак, керуючись важливістю справи, змушений переконливо заявити, що тривале відособлення такого товариства надає йому значення секти. У такій формі воно не може розвинути великих ні моральних, ні матеріальних сил, усіяко обмежує та ослаблює загальну потугу, життєву ідею, а тому через взаємодію сил шкодить як власним, так і народним інтересам. Сепаратизм не може врятувати ні Польщі, ні жодної її частини, як-то Мазовії чи Руси Наш край мусить розвиватися під впливом європейських подій [...] Європа не знає ні поділу, ні захоплення Руси; коли ми впали, ми впали разом із вами — поляками, оскільки ми були руською провінцією“; „[...] поверніться до одного джерела конституційних свобод, які нам дав сам монарх; розпустіть ваші собори й соборчики, що подібні до каст і змов; виконайте своє властиве завдання, злившись із окружними радами в одне національне тіло...“

⁴¹ Пересторога до всѣхъ въ загалѣ и одиноко. Изъ Собору Руского / Perestoroha do wsich w zahali i odynoko. Iz Soboru Ruskocho.— [Львів], [15 жовтня 1848].

⁴² Головна Руська Рада...— С. 76.

⁴³ До народа галицкого // Зоря Галицка.— 1848.— Ч. 24.— 24 жовт.— С. 100—101. Головні руській раді таки не вдалося переломити серед польської суспільності упереджене ставлення до З'їзду руських учених. На засіданні Ради 24 листопада 1848 р. був зачитаний лист Івана Борисікевича, в якому той повідомляв, що серед польських депутатів австрійського парламенту з Кракова існує переконання, що „священники, особливо Соборъ оученыхъ рускихъ, наставлялъ, абы Поляковъ рѣзати“ (Головна Руська Рада...— С. 86).

Вірогідно, що після 6 жовтня під назвою Руського собору продовжувала діяти тільки його поміркована „польська“ частина на чолі із Зеноном Поглодовським і Яном Захаріясевицем. Про це свідчить видана за їхніми підписами відозва Руського собору до учасників З'їзду руських учених. Листівки із цією відозвою, про яку згадує у своїй бібліографії Іван Левицький⁴⁴, віднайти не вдалося. Про зміст відозви можна судити зі стенограми 49-го засідання Головної руської ради від 20 жовтня 1848 р.: „Донесено о одозвѣ Собору руского, писанного по польски, попрелѣплюваної по мурахъ львовскихъ, що бѣ Рада дала справу, въ якій цѣли скликаны оучены наши съ причины, яко бы заходила въ мѣстѣ обава о спокой“⁴⁵. Згадка про відозву потрапила й на сторінки „Зорі галицької“: „Соборъ польско-рускій“ вzywавъ оученыхъ нашихъ обвѣщеніями, абы му дали справу зъ намѣренія свого, и ажъ по многихъ погрозкахъ выйшло обвѣщеніе польске, що ся не противлять дѣланію оученыхъ нашихъ; однако все съ подозрѣніемъ“⁴⁶. Про цю відозву згадала також у день відкриття З'їзду руських учених „Gazeta Powszechna“, видавці якої трактували зібрання як загрозу громадській безпеці⁴⁷. Це були останні згадки у пресі про діяльність Руського собору. Польсько-українська напруга, яку до краю загострили з обох сторін прихильники однозначної (польської або руської) національної ідентичности, використавши задля цього як привід З'їзд руських учених, досягла результату — були перепинені інституційні можливості для підтримання двоступеневої національної ідентичности. Утім це не означало, що розвал Руського собору призведе до моментального зникнення середовища „русинів польської нації“. Але після 1848 р. це вже було питання індивідуальної, а не колективної (групової) свідомости, що значно полегшило маніпулювання цими особами з боку польських та українських національних інституцій.

* * *

Урочисте відкриття Собору руських учених відбулося у Львові 7 (19) жовтня 1848 р. Засідання проходили у приміщеннях Греко-католицької духовної семінарії, спеціально оздоблених з цього приводу атрибутами української національної символіки (як писав Я. Головацький, „першій разъ Русине узрѣлися въ мѣстци, где имъ все припоминало народность“). У роботі з'їзду брали участь, за підрахунками Михайла Воз-

⁴⁴ Sobor ruski do członków zjazdu uczonych ruskich. Od Soboru ruskiego. Pogłódowski, Prevez, Jan Zachariasiewicz, prowadzący pióro.— [Львів], [1848]. Згадку про цю відозву див.: [Левицький І.] Галицько-русская бібліографія XIX-го столѣтія дополненная русскими изданиями вышедшими въ Венгрии и Буковинѣ (1801—1886) / Сост. Иванъ Ем. Левицкій.— Львовъ, 1895.— Т. II.— Дополненія къ I-му тому...— С. 593.— № 3415.

⁴⁵ Головна Руська Рада...— С. 78.

⁴⁶ До народа галицького // Зоря Галицька.— 1848.— Ч. 24.— 24 жовт.— С. 100.

⁴⁷ „Стосовно самого з'їзду руських учених, то справді можемо повідомити, що його програма (хоча й ніким не підписана) не тільки обіцяє дотримуватися суто літературної мети, а й виразно каже, що з порядку денного виключає всі політичні питання. Однак для нас це не підстава ручатися за всі його дії; адже не знаємо, хто був його першою пружиною і під чийм керівництвом перебуватиме під час засідань. Тому Руський собор видав відозву до учасників цього з'їзду, у якій просить для заспокоєння як громадськості Львова, так і всього краю, аби ті відкрито і щиро визначили свої цілі й висловилися щодо напрямку планованих заходів“ (Lwów, 18. paźdz. Za nadto przekonani jesteśmy...) // Gazeta Powszechna (Lwów).— 1848.— N 39.— 19 paźdz.).

1. Портрет Івана Вагілевича.
Художник Станіслав Бартус. 1847 р.
Фотокопія. ЛННБ України,
Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів,
№ 22748/ІІІф.

DNEWNYK RUSKIJ.

PROGRAM.

Wsi toje duze dobre znajut, szczo narodnost' jest' najholownijszoju wyminkoju w tom, aby narod prijszoł do rozwytia polityczeskoho, a czerez to poczuf sam sebe i porozumit swoju sud'bu.

Otiez na otholos wolnosti, kotryj idet szczo molnia po waich kutach Europy i klyczet do nowoho zytia wsi jei narody, wstajut Polaky i Rusyny, towaryszaj wspilnoi sud'by aby mały udit w luduszcem jakoje jest' pryreczeno narodom wolnym.

Aly Rus' jeszczje ne spownyła sei perszoj wyminki swojeho bytia — narodnost' ruskoju ponialo tyzse duze maloje czysto Rusynow.

Otiez wprowadyły Rus' na toju stepeń zytia polityczeskoho, sei przyjmył trud **Ruskij Sobor**. Cil **Ruskoho Soboru** jest: opikowanije sia narodnostiju ruskoju, przyczynenije sia do jei slobodnoho i nezawysymoho rozwitia, a pry tom uderżuwanije zhody i odnasty z myrom soplemennoi narodnosti w naszoj spilnoi otczyni.

Odnym z najperszych sredstw, jakim chozczet **Ruskij Sobor** dojty do swojej cily jest': proswiszczenije narodnoje, a to osiahnuty možna literaturoju ruskoju.

Otiez w tom namireniju postanowył **Ruskij Sobor** zydawaty pyśmo periodyckeskoje pod nazwoju: **DNEWNYK RUSKIJ**.

Dnewnyk sej budet obnymaty okrome riczej wychodiaszczych iż **Ruskoho Soboru**, najnowiszi widomosty tak naszei jak i zahranecznych zemel, takže wse to, szczo nas obchodyt jako narod, kotryj sia poczuwajet sam w sobi i majet przed soboju welykoje luduszczeje. Na poslidy wse to szczo lysze przyczynyt sia do proswiszczenija Ruskoho narodu budet otwitno stremleniu Sobora wchodyty w sostaw Dnewnyka.

Dnewnyk sej budet wydawaty sia z poczatu szczo tyzdnia raz, poznisze dwa razy na tyzdeń, i to w odyń lysz welykoho rozmiru bukwy kyryfskymy, a po przyczini szczo mnohi Rusyny ne majut dobroj widomosty sych bukwy, to jakojes czytało eksemplarow budet izdano i fatyfskymy bukwy tak szczo prenumeranty po swojej woły mohut braty eksemplari peczatany obnymy abo druhymy typamy. Dnewnyk ruskij zacze wychodyty w misiacy Serpny.

Cina prenumeraty oznaczajet sia wo Lwowi na rok	-	-	-	5 zofotych rydsk. srebr.
" " " " " " „ pół roku	-	-	-	2 zofr. i 30 kr. „
" " " " " " „ kwartal	-	-	-	1 zofr. i 15 kr. „

A na prowincy dodajet sia do ciny wyzše zminennoi zwyczajnaja pocztowaja perysyla. — Prenumerata przyjnajetsia wo Lwowi pod Cz. 11³/₄ pry ulicy szyrokoj, — a na prowincy po waich uriadach pocztowych.

Wo Lwowi dnia 12 Serpna 1848.

Iwan Wahylewycz,
Otwitnyj redaktor.

Drukarn M. Porodny wo Lwowi.

2. Листівка з програмою часопису „Дnewnyk Ruskij“ від 12 серпня 1848 р. за підписом Івана Вагилевича. З колекції Романа Завербного (Львів)

няка, 118 осіб. З членів Руського собору — тільки Генрик Яблонський і Юліан Лаврівський⁴⁸. Ю. Лаврівський був обраний головою правничої секції, яка мала займатися питаннями перекладу руською мовою австрійських державних законів та опрацюванням юридичної термінології. Побоювання „русинів польської нації“, які робили виразний акцент на польській ідентичності, справдилися. На з'їзді панувала антипольська атмосфера, проглядалися основи панрусської („москвофільської“) течії в українському русі⁴⁹. З'їзд став своєрідним плебісцитом про готовність руської інтелігенції продовжити визначений Головною руською радою антипольський курс⁵⁰. Українські полонофіли не мали на з'їзді жодного шансу бути почутими⁵¹. Утім, відмежувавшись від Руського собору як

⁴⁸ Возняк М. До історії української наукової і просвітної організації в Галичині 1848 р. // Записки НТШ.— Львів, 1912.— Т. СХ, кн. IV.— С. 163—182; пор.: [Головацький Я.] Исторический очерк основания Галицко-Русской Матиці...— С. XXXI—XXXIII; ЦДА України у Львові, ф. 148 (Науково-літературне товариство „Галицько-руська матиця“, м. Львів), оп. 2, спр. 4, арк. 1—26 (Підготовчі матеріали Я. Головацького до публікації в: Исторический очерк основания Галицко-Русской Матиці...). М. Возняк стверджував, що Г. Яблонський виступив на з'їзді 26 жовтня (після Івана Гушалевича перед Миколою Устияновичем), але організатори з'їзду його промову не обнародували. „Жаль, що в звіттованні з нарад згаданого зїзду не подали його промови; правдоподібно була це політична промова, якої наші льояльні русини не відважилися з відомих причин надрукувати“ (Возняк М. Перший вірш на честь кирилометодіївців і його автор // Діло.— 1934.— Ч. 73.— 20 берез.).

⁴⁹ Історикіня Анна Вероніка Вендланд пише: „У рішеннях Собору (З'їзду руських учених.— М. М.) виривають і потенційно русофільські тези, у яких, зрештою, містився не так мотив орієнтації на Росію, як на загальну європейську освіту і слов'янську взаємність“ (Вендланд А. В. Русофіли Галичини...— С. 74).

⁵⁰ Про приховану мету З'їзду руських учених 1848 р. писав з півстолітньої відстані один із діячів русофільської („москвофільської“) течії в українському русі: „Хотя головною цілью сего собрания было [...] основаніе литературного Общества „Русская Матица“, то при томъ была еще и другая, и то не маловажная ціль: Почислится и почислити братію сколько изъ ней осталось? Якъ по долготней войнѣ или по всеразоряющемъ наводнїи числять себе оставшіся въ живыхъ, сколько ихъ еще есть и сколько имъ, по разоренїи, еще осталось имущества — такъ и русскїи галичине по утратѣ многихъ потонувшихъ въ вѣковомъ польскомъ наводненїи, рады были въ 1848 году узнати: сколько еще есть такихъ людей изъ интеллигенціи, которїи не отреклись своего обряда и народности и не забыли своего народного языка“ (Съездъ галицко-русскихъ ученыхъ въ 1848 г. и ихъ языковыя пренїя. Изъ записокъ Ю. В. Ж. / Изданіе редакціи „Галичанина“.— Львовъ, 1898.— С. 5). Про організацію роботи Собору руських учених та його результати див. також: Горняткевич Д. Перший З'їзд українських учених у Львові в 1848 році (У 110-ті роковини З'їзду) // Визвольний шлях: суспільно-політичний і науково-літературний місячник (Лондон).— 1959.— Кн. VI.— С. 633—642; Кн. VII.— С. 759—763; Кн. VIII.— С. 877—883; Сухий О. Від русофільства до москвофільства...— С. 184—195.

⁵¹ Для декого з „русинів польської нації“ З'їзд руських учених став життєвою драмою, межевою подією, за якою вже не було повернення до українського простору. Один такий випадок описав Юстин Желеховський, автор неопублікованих спогадів про Миколая Зиблікевича (1823—1887), свого шкільного товариша, який походив з руської родини у Старому Самборі (батько був кушнірем; сам М. Зиблікевич згодом наголошував, що походив із заможної міщанської родини), а 1848 р. перейшов до польського національно-політичного табору, згодом обіймав посаду президента Кракова і був маршалком Галицького крайового сейму. Ще напередодні революції, 1847 р., закінчивши правничий (за іншими даними, філософський) факультет Львівського університету, він палко доводив у розмові зі самим Ю. Желеховським і перемишльським єпископом Іваном (Снігурським), з яким той як капелан його познайомив, потребу розвивати книговидання українською мовою. Тоді М. Зиблікевич так сподобався своєю національною свідомістю єпископу, що той, за спогадами Ю. Желеховського, „велѣл камердинеру дати намъ бутельку вина для угощеня, якъ самъ сказаль, такъ ревного русина“. Наступна зустріч шкільних товаришів відбулася у Львові в жовтні 1848 р. під час богослужіння в семінарській церкві з нагоди завершення З'їзду руських вчених. Ю. Же-

інституції, організатори З'їзду руських учених усе-таки були змушені вирішувати питання про розширення соціальної та ідейної бази українського руху. У підсумку в рішеннях з'їзду знайшли відображення деякі світоглядні, ліберально-демократичні за характером, міркування української частини Руського собору — знято упередження щодо розвитку літературної мови на народнорозмовній основі, наголошено на зв'язку Галицької Русі з „південно-руським“ мовноетнічним ареалом, накреслено програму підвищення освітнього рівня простого народу. Відкривши (бодай частково) український рух для засвоєння ліберально-демократичних ідей, З'їзд руських учених, контрольований Головною руською радою, все-таки спрямував його в русло відмежування від поляків. Програма інтелектуального змагання з поляками (її суть вдало сформулював Я. Головацький на засіданні 23 жовтня: „маємо взяти під увагу, розібрати, изслѣдити, испытати, маємо вытягнути, высати все що є наше родиме руске“) дала змогу залучити до українського руху додаткові людські ресурси — зокрема, тих полонофілів (як Ю. Лаврівський), які в орієнтації на польські національні зразки бачили для галицьких русинів можливість розвитку повноцінну власну національну ідентичність.

Ідея створення інтелектуальних підстав для русько-української самобутності на тлі щораз виразнішого переважаючого в польському політикумі Галичини концепції політичної, мовної та культурної уніфікації місцевого суспільства за польським зразком до осені 1848 р. схилила на бік русько-української ідентичності й частину дрібношляхетського середовища. 23 жовтня на другому спільному засіданні усіх секцій З'їзду руських учених був зачитаний лист священника і поета Антона Любича Могильницького, тоді пароха села Комарів (тепер село поблизу Галича на Прикарпатті), який не приїхав на з'їзд через епідемію холери в парафії. З листа видно, що А. Могильницького найбільше турбували полонофіли, — за його словами, „давній вороги народности нашої“. Він наголошував, що пропольські заходи в руському середовищі набули масового й загрозливого характеру. Хоча сам А. Могильницький не поділяв курс на загострення з українського боку відносин з поляками, він однозначно позиціонував себе як захисник мовно-національної самобутності русинів, у певному сенсі привідкривав механізми формування нової польської ідентичності за рахунок руського населення⁵². Судячи з усього, автор листа

леховський так описав цю зустріч: „Прійшовши в Церковъ увидѣлъ я въ придверной скамѣйцѣ стоящего моего товариша Николая Зибликевича. Привѣтствовавшись съ нимъ увидѣлъ я на его шемизельцѣ подъ шиєю булавку съ бѣлымъ польскимъ орликомъ (міряне руськіи носили золотого льва) и (нерозбірливе слово) ко нему: Николаю (такъ мы называли его), ты съ орликомъ? Пригадуешь ли собѣ, що мы послѣдній разъ въ Перемишлѣ [...] говорили о Руси? Неприятно тронутый тѣмъ припомненіемъ сказалъ: Teraz już nic z tego — przepadło — и рекши то попрощался и вышелъ изъ Церкви“ (ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 47 (Ю. Желеховський), спр. 47 / п. 2, арк. 5—5 зв., 7—7 зв.). Про походження та життєвий шлях М. Зиблікевича, з наголосом на політичній діяльності, докладніше див.: Homola Dzikowska I. Mikołaj Zyblikiewicz (1823—1887).— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964.

⁵² Возняк М. До історії української наукової і просвітної організації...— С. 168—171. А. Могильницький, зокрема, писав: „Єдни жолтачковъ Пол'оманіи запаморочени всіо около себе жолте видаше, явно голосяць, що въ земли Галицкѣй не було и нема Русинѣвъ и руського языка, — що полтретя мілліона тихъ первобытнихъ жителей земли Галицкѣй, котри оуже черезъ девять вѣковъ сами себе Русинами и языкъ своѣй рускимъ називають и котримъ именемъ одъ всѣхъ писарей историческихъ рускихъ, полскихъ и чужостороннихъ прѣзвани зѣстали, суть нѣбы якѣйсъ духъ безъ тѣла и костей, — якась Идея фантастична, якась

добре розумів хитку грань, на якій опинилися галицькі русини. Перспективи колонізації принаймні частини тогочасної руської суспільності не були для нього тільки теоретичним здогадом: А. Могильницький був шляхтичем, мав за дружину шляхтянку (Анну Соболевську з Богородчан), досить скептично ставився до інтелектуального потенціалу простолюду, підкреслював ключову націєтворчу роль освічених верств, вважаючи, що українсько-польський розлам тільки загострить соціальну неповноту руського суспільства⁵³.

Приклад А. Могильницького, котрого вигнали зі Станіславівської руської ради під претекстом пропольських симпатій⁵⁴, а в підсумку — у зверненні до учасників З'їзду руських учених — він став на позицію безкомпромисного критика національної недалекоглядності поляків, доводить, що до осені 1848 р. Головній руській раді таки вдалося консолідувати руське суспільство на антипольській основі. Рада пододала головні розлами, що виникли в руському суспільстві на початку революції. По-

---

безматеріальне привидіння, — вь котрѣмъ око полске живихъ Русинѣвъ дослѣдити не може; — або имъ здаеть ся, що тоти сами жители Галичини, котрихъ они недавно съ погордженнямъ и оупѣдленіемъ Русинами прозивали, нынѣ на ихъ желаніе, коли ихъ интересъ того потребуе, — якимось нѣби жезломъ Чарѣвничѣмъ порушени, вь єднѣй хвилѣ зъ Русинѣвъ вь Полякѣвъ перекинути ся мусятъ. Словомъ мовлячи: Они, заблукавши ся меже Русинѣвъ, якъ вь густѣй лѣсѣ, — по лѣсѣ блудятъ, а дерева не видятъ! Инныи, котри ще свое зарозумѣніе и ненависть такъ далеко не посунули, щоби правди очевидни и свѣту знаками явно смѣли запечечити, називають языкъ нашъ запустѣловъ єдноговъ, — ѡдколенѣвъ прилудковъ — и неудачнымъ конаремъ языка полского, якимось жаргономъ, повѣтовщиновъ, власностію простаковѣвъ, нездобновъ, абы могла пѣднести ся до досконалости языка пис'менного — и виразити докладно всякїи понятїя вижшого просвѣщенїя оумного!“ (Возняк М. До історії української наукової і просвітної організації... — С. 170).

⁵³ Докладніше про національний світогляд і поетичну творчість А. Могильницького див.: Огоновський О. Історія літератури руської [української]. — Частина II 1—2: Вік XIX (Поезія. Драма). — Львів, 1889 / Фотопередрук Олекси Горбача. — Мюнхен, 1991. — С. 274—292; Mudryj M. Dylematy narodowościowe w Sejmie Krajowym galicyjskim (na przykładzie posłów formacji *gente Rutheni natione Poloni*) // *Українські традиції парламентарне, XIX—XXI wiek / Pod red. J. Mokłaka.* — Kraków, 2006. — С. 69.

⁵⁴ Обставини свого виключення зі Станіславівської руської ради Антін Любич Могильницький описав у листі до Якова Головацького від 10 липня 1848 р.: „[...] мя наши ще не пристигли Русини, на Соборѣ Станѣславскѣмъ несподѣванно Ляхомъ окричали, мене щомъ претцѣжъ ще вь тихъ часахъ смѣло боровъ ся съ сопротивниками за любезну народнѣсть руску, коли ся теперѣшніи Русомани ѡ Ляхожерци своего ѡмене ѡ языка ѡдрѣкали, ѡ вѣсти дали! — А теперъ мавбѣмъ на старѣсть ѡдурѣти, ѡ не знати, за яку псѣю маму Ляхомъ зѣстати? — Я пѣзнавъ, же началники Собору Станѣславского, зъ єднои стороны народѣвъ простѣй за надто фанатизовали, ѡ до ненависти протѣвъ Ляхѣвъ розпалали, — а зъ другои стороны сами себе и всѣхъ Русинѣвъ передѣ лицемъ Нѣмецкихъ Бюрократѣвъ ѡуѣдрили, абы ѡмъ за блага ѡ невѣдлическе ѡрудіе ихъ самолюбнои полѣтики послужити; — ѡуникаючи Сциллѣ, — зачепили вь Харибду. — Я промовивъ зъ Духомъ часу, — що намъ потреба народнои єдности...“ Безумовну антипольську позицію частини руських діячів з одночасною їх безрозбірною орієнтацією на австрійську централістську бюрократію А. Могильницький пояснював громадянською незрілістю руського суспільства, неготовністю до швидкоплинних конституційних перетворень. Він не вірив у тривкість австрійського конституціоналізму, вгадував у діях австрійської бюрократії намір „зъ всѣхъ свободѣвъ конституційныхъ [...] зробіти грушки на вербѣ“, а тому закликав „не множити собѣ ворогѣвъ пѣдъ бокомъ“. Полеміку, яку вела редакція „Зорі галицької“ з „пол'ско-русовъ радѣвъ“, А. Могильницький уважав марною, бо написані кирилицею тексти поляки не читають, а руському суспільству вони шкодять, бо затьмарюють справжні національні орієнтири („нашіи Корифеи лѣзуть вь болото, и другіхъ за собѣвъ кличуть“). Див.: [Студинський К.] Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49... — № 147. — С. 263—266 (Лист А. Могильницького до Я. Головацького, Комарів [тепер село Галицької міської об'єднаної територіальної громади Івано-Франківської області], 10 липня 1848 р.).

ступово стиралися суперечності між амбіціями нових руських лідерів, нерідко авантюристів, котрі з'явилися під час революції з радикальними антипольськими гаслами, і старими руськими інтелігентами, котрі задоволювалися до революції працювали над розвитком „русської національності“, доводили етнічну самобутність русинів, але добре розуміли їх глибинний зв'язок з поляками. У такий спосіб Головна руська рада здобула організаційну та ідеологічну перевагу над Руським собором. Його керівники були змушені визнати, що соціальна база для формування і підтримання двоступеневої русько-польської національної ідентичності звужується. Громадсько активна частина руського суспільства, об'єднана навколо Головної руської ради у Львові та місцевих руських рад, чинила щораз більший тиск на співвітчизників, котрі не тільки реально мали пропольські симпатії, а й дали підстави їх у цьому підозрювати⁵⁵. Для таких осіб залишалися вибір — або приєднатися до побудованих на церковній ієрархії руських національних інституцій та відмежуватися від польського руху з його „псевдоруськими“ проектами, або прийняти однозначну польську національну ідентичність.

Виявом настроїв, з одного боку, тієї частини членів Руського собору, які призвели до його об'єднання з польською Центральною радою народовою, а з другого — тих членів Ради народової, для яких українська (русська) тематика була небайдужою, — стала публікація „Чого прагнуть русини?“ („Czego chcą Rusini?“), яка з'явилася друком під час З'їзду руських учених. Автор уважав русинів за походженням тими самими поляками („ляхами“), котрі під впливом скандинавських варягів прийняли їхній етнонім, але повністю зберегли слов'янський і антиросійський характер. У XIV ст. вони, мовляв, повернулися під новою назвою („русини“) до польського культурного й політичного простору, а відтак зрослися з поляками в один великий і сильний „польський народ“, реалізували одну

⁵⁵ Вимога однозначного національного вибору набула практичного виміру. Утвердження глибокого національного поділу своєю чергою залишало щораз менший простір для „русинів польської нації“. 20 жовтня 1848 р. Головна руська рада погодилася з пропозицією Лева Трещаківського не допускати призначення на церковні й світські посади осіб „противныхъ народности русской“ (Головна Руська Рада... — С. 79, 173). В обґрунтуванні Л. Трещаківський використав нову агресивну риторику, що була спрямована проти полонофілів: „Ах є много тих шаленців що в власну нашу добру Маму Русь хтят втопити нож в сердце. На их ганьбу найже будет в вѣчну память их имя на всѣ часы для всѣх родов записане в чорну книгу.— Най же будут отлучени од народа, яко пастир отлучает добри вѣвць от злих козлищ. Вношу tedy би таковых и всѣх тих що народу суть противни не впустили в жаден чин, ни духовний ани свѣтскій“ (ЦДДА України у Львові, ф. 180 (Головна руська рада, м. Львів), оп. 1, спр. 22, арк. 60—61). З часом розпаду Руського собору збіглася нова хвиля критики в бік Кирила Вінковського. У середині жовтня 1848 р. до редакції „Зорі галицької“ надійшла анонімна стаття „Біло-червона душо!“ („Biało czerwona duszo!“), спрямована проти „русинів польської нації“ загалом і К. Вінковського зокрема. Автор ставив метою застерігти від пропольської орієнтації „інших земляків“. Він вдавався до простого, але переконливого аргументу: „Чи може хтось з русинів коли-небудь онімечився? Тоді як уся руська шляхта через польський вплив сполонізувалася.— Скажи, від кого нам сподіватися забезпечення національності, чи від німців, чи від тих, котрі всіляко перешкоджають її розвитку?“ Автор писав про небажання поляків запровадити руську мову в школи і діловодство, протидію ними створенню руської національної гвардії, намір відновити панщину та дивувався, як за таких умов можна пропагувати ідею русько-польської єдності. На час написання статті (10 жовтня 1848 р.) для автора Руський собор ще існував, але був малочисельний і не мав популярності: „О логіко пана Вінковського! А може, Собор (чи ж багато вас там є?) користується популярністю? О сліпота пана Вінковського!“ Див.: ЦДДА України у Львові, ф. 180 (Головна руська рада, м. Львів), оп. 1, спр. 8, арк. 24—25.

„польську національну ідею“. Автор бачив єдино можливий шлях розвитку русинів в умовах модерних національних викликів у збереженні „братерського“ союзу з поляками та активному включенні у формування новочасної польської нації „на просторі нашої спільної матері-вітчизни“. Розрив русько-польського „братерського“ зв'язку, на його думку, загрожував русинам зросійщенням або ж онімеченням. Публікація була побудована як звернення „братів ляхів“ до „братів русинів“. Автор уважав Галицьку Русь „нашим (поляків і русинів.— *М. М.*) власним домом“ і відверто зізнавався, що не розуміє мотивів тих русинів, котрі прагнули відмежуватися від поляків. Він вимагав від них пояснень: „[...] скажіть чітко: чого ж хочете? навіщо розриваєте братні вузли з тими, котрі хочуть втримати вас у лоні спільної матері, вітчизни, взаємною сердечною любов'ю? навіщо від Польщі, вашої й нашої вітчизни, відвертаєтеся, а слухаючи зрадливого голосу чужинців, наших і ваших спільних ворогів, проти ваших братів повстаєте, як мстивий Каїн, на вашу й нашу згубу, і на користь тільки тих нікчемних наших ворогів?“⁵⁶

Чи не останньою 1848 р. спробою публічно осмислити „руське питання“ з позиції „русинів польської нації“ була стаття, в якій ішлося про роль у національних процесах греко-католицького духовенства. Цей матеріал друкувала „Gazeta Narodowa“ наприкінці жовтня 1848 р., у переддень Львівського повстання (публікація утім не була завершена через закриття газети внаслідок придушення повстання австрійською владою). Антипольська позиція, яку під час революції зайняла більшість уніатського духовенства, стала для „русинів польської нації“ неочікуваною. Ідеологи Руського собору, попри зусилля, так і не зуміли повернути священницьке середовище на свій бік. Автор статті стверджував, що руське духовенство від початку було „політично-релігійним співтовариством“ і що російська влада намагалася перетворити його в інструмент боротьби з поляками, однак воно до останнього залишалось на польському боці: „[...] руське духовенство аж до занепаду Польщі незмінно прагнуло поєднати Русь з Лехією в один великий польський народ [...] Тепер світ знає тільки Польщу й активно від усього серця їй симпатизує, бо її назва є для нього великою і святою як назва репрезентантки й мучениці загальної свободи“. Головну проблему автор статті вбачав у тому, що після березневих подій 1848 р. греко-католицьке духовенство уподібнило конфесійно-обрядові відмінності з національними поділами. Він визнавав, що принцип національності стає основою нового суспільного устрою, і з урахуванням цього розмірковував про модель для русько-польських відносин на майбутнє. А що чіткої власної відповіді, вочевидь, не мав, то цитував як взірць греко-католицького пароха Терлецького зі села Гвізд (очевидно, Надвірнянського деканату). Цей парох, один із небагатьох греко-католицьких священників-полонофілів, розумів річпосполитський простір як певну цивілізаційну, геокультурну цілість на межі між Заходом і Сходом, яку закликав зберегти: „Завданням життєвої ваги у нас є польська і руська національності. Уявімо собі ці дві національності, як два пагони одного саджанця, один звернений на захід, інший — на схід“⁵⁷.

⁵⁶ Czego chcą Rusini? // Gazeta Narodowa.— 1848.— N 146.— 20 paźdz.; N 147.— 21 paźdz.

⁵⁷ Duchowieństwo ruskie // Там само.— N 153.— 28 paźdz.; N 154.— 30 paźdz.; N 155.— 31 paźdz.

* * *

Формально Руський собор розпущено австрійською владою разом із польською Центральною радою народовою в перші дні листопада 1848 р., відразу після придушення польського повстання у Львові⁵⁸ (3 листопада в місті було запроваджено воєнний стан). Із розпадом Руського собору „русини польської нації“ втратили інституційну основу для збереження і розвитку двоступеневої національної ідентичності. Це не означало втім, що вони повинні були відразу від неї відмовитися. Сформовані Руським собором світоглядні та ідеологічні засади, основу яких становила ідея українсько-польської єдності, проявлялися й після розпаду цієї організації⁵⁹. Життєві долі „русинів польської нації“ з числа членів Руського собору, хоча й склалися по-різному, у загальних рисах були передбачувані. Усі вони так чи так зберегли вірність двоступеневій (русько-польській) ідентичності. Навіть ті з них, котрі абсолютним пріоритетом у двоступеневій ідентичності вважали польську національно-політичну складову, до кінця життя не змогли повністю відмежуватися від „руського питання“. Усі пізніші їхні дії чи тексти, навіть вчинені чи написані з антиукраїнських позицій, виказували більше співпричетності, ніж сторонніх міркувань. Середовище „русинів польської нації“ зразка 1848 р. не змогло увільнитися від теми русько-польських відносин. Загалом же участь у революційних подіях не стала для цих осіб великим життєвим „капіталом“. Висока ідейність завадила більшості з них перетворити вигідний образ учасника революції, борця за демократичні свободи на особисту користь. Цілком об'єктивне поглиблення українсько-польських суперечностей, яке стрімко набирало обертів у другій половині XIX ст., вони сприймали як власну поразку, але змиритися з нею не хотіли. Що радикальнішими були погляди в період революції, тим більшим — розчарування після неї.

Переважаюча більшість членів Руського собору все-таки зробила вибір на користь ідентифікації себе з польською національністю. Це добре видно на прикладі біографій К. Ценглевича і Ю. Горошкевича — своєрідної моделі для характеристики галицького декласованого шляхтича, котрий у XIX ст. був змушений пережити складний процес внутрішнього пошуку

⁵⁸ Тершаковець М. Маркіян Пашкевич та його ідеї на тлі українського відродження / Упоряд. Ф. Стеблій, О. Турій; наук. ред. В. Мороз.— Львів, 2021.— С. 353—354.

⁵⁹ Показовим прикладом діяльності „русинів польської нації“ вже після розпаду Руського собору є маніфест-звернення до цесаря Франца Йосифа I від 27 січня 1849 р. з вимогою відмінити міністерське розпорядження від 8 січня того ж року про навчальну мову в школах Галичини. Це розпорядження передбачало, що в 12-ти східногалицьких округах мовою викладання має стати руська (українська), однак на час її розвитку до належного літературного рівня буде використовуватися німецька. Розпорядження скасовувало попереднє рішення міністерства про запровадження в Галичині „крайової мови“, яке відкривало можливість для колонізації навчальних закладів. Див.: ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 63 (Кшечуновичі), спр. 3, арк. 155—158. Маніфест написано від імені „русинів“ — українською мовою, але латиницею (з дотриманням польської орфографії). Текст звернення прямо вказує на зв'язок його авторів із середовищем Руського собору: „Prośbu tu zanosiat' do Twei sprawiedliwosty zariwno Rusyny jako i Polaki — jedni i druzi jednej zemli dity: ze spilnosity swoich potrzeb, ze spilnosity swoich terpeń tak dobre jak ze spilnosity krowły bratia.— Dlatoho ne dopraszajut sie ony ani o jazyk polski ani o jazyk ruski wyłuczne, ale prosiat' o jazyk rodymy, krajowy a nym jest pospołu ruski i polski. Tak jak wsi tych bratnich szczepiw stosunki, widwiczne tak złuczani z soboju że ne ma syły которaby ich rozplutaty albo rozirwaty zdołała, podobne też i ich jazyki...“ (Там само.— Арк. 158).

й усвідомлення свого місця й ролі в позбавленому станових бар'єрів новому суспільстві. У січні 1848 р. Ю. Горошкевич на два десятиліття обійняв посаду особистого секретаря Л. Сапєги (у 1861—1875 рр.— маршалка Галицького крайового сейму) і став у підсумку його гострим критиком за поступливість в українському питанні. Згодом у 1868—1888 рр. працював у Крайовому виділі (виконавчому органі Галицького сейму), у 1888—1898 рр.— директором каси Крайового банку у Львові. Найвідомішим його виступом в українському питанні була публікація 1871 р. брошури, підписаної криптонімом „Gente Ruthenus, natione Polonus“. Помер 1900 р.⁶⁰ К. Ценглевич же повторив долю будь-якого радикала, який не зміг стати консерватором. Після періоду надзвичайної активності, в основі якої була віра в можливість миттєво змінити світ на краще, він розчарувався і після 1848 р. повністю усунувся з громадського життя. Якийсь час мешкав у злиднях у Парижі, згодом працював домашнім учителем біля містечка Кросно на Лемківщині. Останні два роки життя провів у Львові на утриманні графа Влодзімежа Дзедушицького, також колишнього члена Руського собору. Помер 1886 р.

Найбільші світоглядні сум'яття, можна думати, пережили ті члени Руського собору, котрі, з одного боку, не могли прийняти односкладову польську національну ідентичність, а з другого — не бачили можливостей для перетворення свідомості свого руського походження (так би мовити, родового начала) в національну ідентичність. Цей настрій безнадії описав Михайло Попель, радник Апеляційного суду у Львові й депутат австрійського парламенту: „Якийсь понурий образ майбутнього, якийсь сум щодо дальшого життя — якийсь брак чогось, наче всього — так інколи й пустив би собі кулю в лоб“⁶¹. Т. Шемельовський і О. Криницький після 1848 р. продовжували публічно наголошувати на руському походженні, й навіть ще більше розвинули етнічну складову своєї свідомості, але все-таки не визнали пріоритету руських національно-політичних інтересів. З підкресленою виразністю двоступенева (русько-польська) національна ідентичність Т. Шемельовського проявилася в 1860-х роках, коли він обіймав посаду бургомістра Самбора, очолив альтернативну до вищих греко-католицьких ієрархів „руську“ депутацію до Відня, яка наголосила на підтримці українським населенням Галичини польських національних домагань, був обраний депутатом Галицького сейму й австрійського парламенту, де виступав проти роздвоєння між поляками й русинами в Галичині, називав себе „русином тілом і душею“. Помер 1871 р.⁶² Революція не

⁶⁰ Horoszkiewicz J. *Gente Ruthenus, natione Polonus*. Podstawa do zgody w narodzie.— Lwów, 1871; див. також: Wereszycki H. Wstęp // Horoszkiewicz J. *Notatki z życia / Oprac., wstępem i przypisami zaopatrzył H. Wereszycki*.— Wrocław; Kraków, 1957.— S. XLI—XLVII; Мудрий М. Ідея польсько-української унії...— С. 125—126; його ж. Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60—70-і роки XIX ст.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць.— Львів, 1997.— Вип. 3—4.— С. 99.

⁶¹ Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, ręk. 7939/II: Papiery Rozwadowskich. Korespondencja. Lata 1848—1852, s. 183 (Лист Михайла Попеля до Віктора Розвадовського, без місця і дати [Відень/Кромержиз, січень 1849 р.]).

⁶² Про діяльність Т. Шемельовського в 1860-х роках докладніше див.: Мудрий М. Ідея польсько-української унії...— С. 108—109; а також: його ж. *Dylematy narodowościowe w Sejmie Krajowym galicyjskim*...— S. 59—94; Pijał S. *Posłowie ruscy w parlamencie wiedeńskim w latach 1848—1879 // Ukraińskie tradycje parlamentarne, XIX—XXI wiek*.— S. 95—126.

порушила звичний розпорядок життя О. Криницького. Він далі працював професором історії Церкви у Львівському університеті, двічі — у 1855/56 і 1858/59 навчальних роках — обирався ректором. Після виходу 1861 р. на пенсію мешкав у родича Івана Брилинського, пароха в Жовтанцях, також полонофіла, де займався сільським господарством і бджільництвом. Помер 1867 р. Похований у Жовтанцях. Про останні роки життя К. Вінковського — найвиразнішого у групі „русинів польської нації“ прихильника самобутности „руської національности“ — відомо тільки те, що після розпуску в березні 1849 р. австрійського парламенту він усунувся від політичної і громадської діяльності. Помер 1865 р.⁶³

Причетність до Руського собору стала містком для відмежування від польського й остаточного переходу до русько-українського табору хіба що тільки Юліана Лаврівського (1821—1873), юриста за освітою, вихідця із сім'ї греко-католицького священника на Лемківщині. Початково його привабляли в діяльності Руського собору ліберальні гасла, а також заяви деяких польських шляхтичів руського походження про бажання перейти на греко-католицьке віросповідання і таким чином довести свою належність до „руської народности“. Коли з різних причин, передусім через опір Греко-католицької митрополичої консисторії, реалізувати цього не вдалося, Ю. Лаврівський чітко ідентифікував себе з українським національно-політичним рухом. У жовтні 1848 р. він увійшов до правління „Галицько-руської матиці“, а наступного року вступив до Ставропігійського інституту. Після революції Ю. Лаврівський мешкав у Самборі, де працював у судових установах. Переселившись 1861 р. до Львова, включився у громадсько-політичне й культурне життя міста. З 1864 р. — радник Вищого крайового суду у Львові. Був одним із засновників культурно-відпочинкового товариства „Руська бесіда“ (1861) та українського театру при ньому (1864), головою товариства „Просвіта“ (1870—1873), депутатом Галицького сейму (з 1861 р.) та його віцемаршалком (з 1869 р.), засновником газети „Основа“ (1870—1871). Як фаховий юрист організував і спрямовував діяльність українського сеймового представництва, моделюючи її за польським зразком з наголосом на чіткому розподілі праці депутатів. Значні зусилля спрямовував на осучаснення життя русько-української громади Львова й українського руху загалом. Поєднував у світогляді австрофільські, полонофільські й українофільські ідеї, гостро осуджував панруські (по суті, проросійські) тенденції в українському русі. Речник українсько-польського порозуміння на засадах рівноправ'я. У польській культурі й організаційних взірцях польського національного руху бачив на осяжне майбутнє цивілізаційний орієнтир для галицьких і наддніпрянських українців. 1869 р. виступив у Галицькому сеймі з проектом українсько-польської угоди⁶⁴. Після невдачі угодової акції далі наполягав на потребі укра-

⁶³ Andrusiak M. Niefortunny rzecznik zgody polsko-ruskiej w r. 1848 (Dr. Cyryl Maksym Wienkowski-Winkowskyj radca austriackiej prokuratorii finansowej w Wiedniu) // Biuletyn Polsko-Ukraiński (Warszawa).— 1936.— N 48 (187).— S. 500.

⁶⁴ Проект передбачав розширення сфери використання української мови в системі галицької адміністрації (при збереженні за польською статусу урядової), позбавлення поляків можливості через керівні важелі втручатися у мовно-правописні дискусії серед українців, перетворення Академічної гімназії у Львові у суто українську, створення українських паралельних класів у Перемишльській, Станиславській, Самбірській, Бережанській і Тернопільській гімназіях, відкриття в Перемишлі й Станиславові вчительських семінарій (препа-

їнсько-польського порозуміння, через що як політик втратив популярність. Помер від тифу разом з дружиною Камілою (з Малевських), полькою за національністю⁶⁵.

Чому переважна більшість членів Руського собору все-таки зробила вибір на користь ідентифікації себе з польською національністю? У політичному плані Руський собор, по суті, був запрограмований не на осучаснення руської етнічної ідентичності, а на пом'якшення переходу нової галицької інтелігенції руського походження від нібито нижчого рівня усвідомлення соціально-культурної спільноти, що ґрунтувалася на родовій єдності, до вищого — спільноти, в основу якої мала бути покладена історично-політична концепція польської нації. В історичній полеміці періоду „Весни народів“ поляки пропонували розуміння конструкції *gente — natione* не так світоглядної формації зі сталими рисами, як вираз для окреслення динамічного процесу національного дозрівання; в *natio* бачили тепер геґелівську ідею, світло, що оживлювало *gens*. Як стверджує польський історик Анджей Земба, найвиразніше ця тенденція проявлялася на шпальтах львівського часопису „Postęp“ („Поступ“), особливо в публіцистиці його редактора і члена Руського собору Яна Захаріясевича⁶⁶. Однак сама по собі ідеологія польського руху була недостатнім чинником

ранд) з українською мовою викладання, перетворення Львівського університету на утраквістичний (тобто двомовний — польсько-український) з відкриттям українських кафедр на правничому та філософському факультетах, припинення колонізації початкового шкільництва, фінансування з крайового бюджету українського театру, скасування права церковного патронату, яке узалежнювало призначення на парафії священників (у тому числі й греко-католицьких) від волі та симпатій світських патронів, тобто польської шляхти (пропонувалося це право передати громадам), та ін. Після дворічного зволікання польська сеймова більшість відхилила запропонований Ю. Лаврівським проєкт угоди як неконкретний. Ю. Лаврівському вдалося тільки провести через сейм 1871 р. рішення про поетапне запровадження української мови викладання в Академічній гімназії у Львові (реалізоване 1874 р.). Див.: Мудрий М. Спроби українсько-польського порозуміння...— С. 87—101; Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861—1901 (нарис з історії українського парламентаризму).— Львів, 2002.— С. 121—153.

⁶⁵ Головні біографічні дані Ю. Лаврівського, а також характеристику його громадської та політичної діяльності див.: Мудрий М. Юліан Лаврівський (1821—1873): портрет галицького полонофіла // Lwów. Miasto — społeczeństwo — kultura / Studia z dziejów Lwowa pod red. K. Karolczaka.— Kraków, 2005.— Т. V: Ludzie Lwowa.— S. 37—65.

⁶⁶ Zięba A. A. Gente Rutheni, natione Poloni. Z problematyki kształtowania się ukraińskiej świadomości narodowej w Galicji // Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej / Polska Akademia Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny.— Kraków, 1995.— Т. II / Pod red. R. Łuźnego i A. A. Zięby.— S. 76—77. Створена Леоном Жевуським і редагована К. Відманном та Я. Захаріясевицем газета „Postęp“ у вересні 1848 р. була об'єднана з виданням „Gazeta Powszechna“. Редактори однойменної нової газети (Кароль Відманн, Еугеніуш Хжонстовський, Ян Захаріясевиц, Генрик Сухецький) позиціонували видання як помірковано демократичне, яке працюватиме для того, аби з „усіх елементів“, у тому числі й руського, „вбудувати гармонійне політичне ціле на засаді національної єдності“ (Walka warunkiem i skutkiem życia... // Gazeta Powszechna (Lwów).— 1848.— Liczba 2.— 2 września). Про творців та ідейне спрямування часописів „Postęp“ і „Gazeta Powszechna“ див.: Frasz Z. Demokraci w życiu politycznym Galicji...— S. 94—99. На шпальтах газети „Postęp“ у червні 1848 р. Я. Захаріясевиц опублікував статтю „Чеська політика і руська національність“, в якій розвивав ідею майбутньої „Польщі“ як демократичної держави, позбавленої колишніх шляхетських вад. На думку публіциста, це дасть змогу усунути головну причину „роздвоєння“ між поляками і русинами. Див.: Zachariasiewicz J. Polityka Czeska i narodowość Ruska // Postęp (Lwów).— 1848.— N 21.— 6 czerwca.— S. 80—81; N 22.— 8 czerwca.— S. 83—84; N 23.— 10 czerwca.— S. 88—89.— Підпис: Jan Zachariasiewicz.

для формування двоступеневої ідентичності *gente Rutheni, natione Poloni*. Багато заважувало, що тогочасна русько-українська культурна пропозиція за широтою й глибиною значно поступалася польській. Українська традиційна культура, що передавалася від старшого до молодшого покоління безпосередньо (через прямий особистісний контакт) й усно⁶⁷, асоціювалася передусім з нижчим соціальним статусом (із селянством), а не національністю. Тоді як національність ототожнювалася з проявами „вищої“ культури, що її формували університети та друкована література. За таких умов релікти руського „роду“ (традиція, мова, обряд) та суспільно-політичні обставини були достатні, щоб пробудити серед частини „русинів польської нації“ свідомість *Іншости*, але виявилися надто двозначним ідентифікаційним матеріалом, щоб можна було на ньому будувати нове *natio* (зокрема, українська народна мова стала об'єктом уваги не тільки українських, а й польських романтиків; багатьма це трактувалось як природне продовження традиції Речі Посполитої).

Природний розпад Руського собору був важливою перемогою Головної руської ради, адже провалилася спроба надати інституційну форму двоступеневій ідентичності. Реальні настрої русько-українського населення Галичини виявилися здебільшого відмінними від уявлень „русинів польської нації“ та польських політиків загалом⁶⁸. Проте у середині XIX ст. ключовою проблемою для лідерів українського руху в Галичині, особливо з числа церковних діячів, були не так поляки, як прихильники пропольської орієнтації серед руської духовної та світської інтелігенції. Восени 1848 р. Головна руська рада не приховувала радості з нагоди здобутої над полонофілами переваги. У відозві „Миръ Вамъ брата Руси!“ від 1 грудня був зроблений виразний наголос на засадничій неможливості ні примусової, ні добровільної колонізації Руси: „[...] жаденъ підступъ и жадне насиліе не зможе народа руского въ неволю оуярмити; а о спольщенню его анѣ мыслити, чы то підступами, чы насиліемъ; а тымъ менше, абы самъ добровольно спольщився. Всѣ таки оусилованя поединчихъ чы зъ польскои, чы зъ нецирорускои стороны пусти и надаремни. Нѣкто розумный анѣ не будѣ ся тымъ займати. Поляки маюгъ бути своимъ задовольнени. Богъ помѣстивъ ихъ и насъ на свѣтѣ, каждого на своимъ. Если они кидаютъ очима своими на Сянъ, на Бугъ и на Днѣстеръ: то певне руки ихъ того не загорнуть“. Автори відозви писали про природність руської національності, її незалежність від будь-яких формальних розпоря-

⁶⁷ Про концепцію „традиційного суспільства“ див.: Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856—1886).— К., 2006.— С. 15, 443—444.

⁶⁸ Згодом, з відстані часу, Платон Костецький (1832—1908), якого ще називають останнім „русиним польської нації“, дорікав лідерам польського руху 1848 р., що через патріархальні уявлення про русинів вони не скористалися шансом на поєднання, який давав Руський собор. Костецький писав: „[...] коли нарешті в середовищі поляків-русинів утворилася партія з часописом, друкованим латинськими літерами [...] яка шукала поєднання з ультра-русинами, ці її зусилля [поляки] сприйняли як підступ...“ Див.: ЛННБ України, відділ рукописів, ф. 5 (Оссолінські), оп. 1, спр. 3063/II (Платон Костецький / Platon Kostecki: W sprawie ruskiej, 18 арк.), арк. 12. На цей фрагмент звернув увагу А. Свйонтек: *Świątek A. Gente Rutheni, natione Poloni. Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji.*— S. 245 (а також: S. 113—118). Біографічні відомості про П. Костецького див.: Мудрий М. Костецький Платон (Kostecki Platon; 02.07.1832—01.05.1908) // Енциклопедія Львова.— Львів, 2010.— Т. 3 / За ред. А. Козицького.— С. 549—550.

дженъ чи навіть висновків учених. Запорукою цього мала стати активна національна позиція наддніпрянських українців: „Русины на Оукраинѣ не далибы слову рускому загинути, и збудилибы насъ братей своихъ надъ словомъ польскимъ дрѣмающихъ. Мысль зляти одну народность въ другу, и то ббольшу въ меншу, не дастся нѣколи выконати“⁶⁹. Незважаючи на величезні зусилля щодо відмежування від пропольських симпатій, керівники Головної руської ради використовували ідейний арсенал Руського собору. У відозві дослівно використано деякі словесні конструкції та ідею русько-української національної єдності (соборности) з тексту анонімної статті „Wagunki zgody między Polską i Rusią“, що її автором, імовірно, був член Руського собору, виходець з Брацлавщини Г. Яблонський⁷⁰.

Ефективною пересторогою від полонофілської орієнтації стали революційні життєві поневіряння Івана Вагилевича. Його біографія після закриття „Дневника руського“ й до смерти 1866 р. становила серію невдач, очевидно, запрограмованих тогочасними лідерами українського руху зі середовища церковної ієрархії. В останню хвилю (уже після позитивного рішення Шкільної крайової ради) І. Вагилевичу відмовили в бажаній посаді професора руської (української) мови й літератури у Львівському університеті. Завдяки підтримці Головної руської ради цю посаду обійняв Я. Головацький. Через протидію консисторії того-таки 1848 р. І. Вагилевичеві не вдалося влаштуватися і викладачем руської мови в домініканській гімназії у Львові (це місце зайняв Іван Гушалевиць)⁷¹. Не дотримали

⁶⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 180 (Головна руська рада, м. Львів), оп. 1, спр. 1, арк. 44—45 (Друкований примірник відозви: Миръ Вамъ брата Русины! Зъ Рады Головної Рускои.— Львбвъ дня 1 Студня 1848.— 4 с.). Інший примірник відозви див.: Там само.— Спр. 9, арк. 21—22. Рішення про підготовку такої відозви було прийняте на засіданні Головної руської ради 24 листопада 1848 р. Як можна стверджувати на підставі закресленого в протоколі засідання, ця відозва передусім мала бути спрямована до мешканців Львова („обиватель града Львова“), аби ті „вырозумѣли наши намѣренія ѿ справѣ русской спріяли“. У підсумку вона все-таки трансформувалася у звернення „до народа и радъ поменшихъ, ревно дбати о справу свою народну“ (Головна Руська Рада.— С. 86—87). Те, що відозва початково задумувалася як звернення до львівських русинів, може свідчити про намір Головної руської ради розширити свою соціальну базу за рахунок колишніх прихильників Руського собору.

⁷⁰ Пор.: ЦДІА України у Львові, ф. 180 (Головна руська рада, м. Львів), оп. 1, спр. 8, арк. 3—4 (Рукопис „Wagunki zgody między Polską i Rusią“, без місця, без дати, без підпису).

⁷¹ Про протидію, яку зазнав І. Вагилевич з боку консисторії під час призначення на викладацькі посади, див. листування між Яковом Головацьким, Кирилом Блонським, Михайлом Малиновським, Петром Головацьким: „Дуже тя прошу подай ся на профессора. Польско Руска Партія хоче впхати Вагилевича а знаєшь якій Вагилевичъ. Я говоривъ о тобѣ зъ Яхимовичемъ подайся на профессора бойся Бога мы всѣмы силами будемо старатися абы ты бувъ...“ ([Студинський К.] Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49.— № 168.— С. 299. Лист К. Блонського до Я. Головацького, Відень, 5 жовтня 1848 р.); „Я подав ся на профессора, а теперъ чую, що вже Вагилевичъ дбаст тую Професуру — най ему служитъ! А я як на леду осѣв. Мои засвѣдченья до министеріи пошли и не знатъ коли назад водошлют, а тут трафляють ся добрії парафіи щобы ся подавати, бо вже на профессорство дармо надѣяти ся, коли другій дбаст.— Треба ся на завтрѣшне дивити: коли бѣда въ живій очи заглядає, годѣ в Хмелевѣ (парафія в Чортківському деканаті.— М. М.) засиджовати ся, бо не можна выжити“ (Там само.— № 176.— С. 311—312. Начерк листа Я. Головацького до М. Малиновського, без місця, 16 вересня 1848 р.); П. Головацький повідомляв брата, що після розпуску Шкільної крайової ради, яка призначила І. Вагилевича професором Львівського університету, його майбутнє не визначене (Там само.— № 178.— С. 315. Лист П. Головацького до Я. Головацького, Львів, 25 листопада 1848 р.); „Вагилевича Тобѣ вже нѣт лякатись; бо хотяй ему Губернатор хоче дати профессуру при Домініканскимъ Гим-

обіцянки щодо пожиттєвої пенсії редакторові „Дневника руського“ й керівники Руського собору. Польським друзям вченого вдалося хіба що переконати князя Л. Сапегу, який тісно співпрацював з Руським собором, надати І. Вагилевичу невелику щомісячну пенсію для нього зі сім'єю. Показово неприхильну позицію зайняла стосовно І. Вагилевича консисторія — умовою його повернення до душпастирських обов'язків визначила усамітнення в монастирі на невизначений термін часу як покарання за непокірність духовним ієрархам. У результаті І. Вагилевич зрікся духовного сану і вступив до лютеранської церкви. Але відмова від вірності Римові шокувала польських покровителів. Відносини з князем Л. Сапегою і графом Маурицієм Дзедушицьким були безповоротно зіпсовані. Рятуючи від злиднів родину й себе, І. Вагилевич був змушений погоджуватися на малооплачувану трудомістку працю (перекладача урядових документів на українську мову при Галицькому намісництві, коректора другого видання шеститомного „Словника польської мови“ Богуміла Самуеля Лінде, експедитора й коректора польських періодичних видань „Gazeta Lwowska“ і „Głos“, перекладача на українську мову в Крайовому відділі, архіваріуса у Львівському міському архіві), яка до останку вичерпала його життєві сили й талант⁷². Вона стала відстрашувальним прикладом для кожного священника, котрий міг наважитися на відкриту співпрацю з поляками й не захотів би діяти в руслі політики „святоюрської партії“. Об'єктом посиленої уваги з боку її лідерів стали вихованці Генеральної греко-католицької духовної семінарії у Львові⁷³.

назіом, то и тоє ледви дѣстане, бо консистор хоче тому противитись, и его зажалобити, що своєю присяги не дотримав яко священник, бо нікому не казавши нічого, переніс ся сам з парафії на Редактора до Львова“ (Студинський К. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49...— № 180.— С. 318. Лист П. Головацького до Я. Головацького, Львів, 1 грудня 1848 р.); П. Головацький повідомляв, що прийняте остаточне рішення про призначення Я. Головацького професором Львівського університету, а І. Гушалевица — професором Домініканської гімназії (Там само.— № 182.— С. 320. Лист П. Головацького до Я. Головацького, Львів, 4 грудня 1848 р.). Майбутнє І. Вагилевича стало предметом обговорення на засіданні Головної руської ради у грудні 1848 р. Позиція Ради була категоричною: „[...] писати до Консыстора, щобы по правиламъ церковнымъ съ нимъ поступивъ, абы звержень одъ чина священническаго не могъ колись требовати содержания по праву „престола священническаго“ (Головна Руська Рада...— С. 96).

⁷² Брок П. Іван Вагилевич (1811—1866) та українська національна ідентичність // Пашкевичіана.— Львів; Броди; Вінніпег, 1996.— Вип. 1: Маркіян Пашкевич і українське національне відродження; Вип. 2: „Руська Трійця“, її оточення, послідовники і дослідники.— С. 406—407; Дем'ян Г. Іван Вагилевич — історик і народознавець.— К., 1993.— С. 30—35; Radyszewský R. Przedmowa // Jan Dalibor Wagilewicz. Pisarze polscy Pusini wraz z dodatkiem Pisarze łacińscy Rusini / Do druku przygotował i przedmową poprzedził R. Radyszewský.— Przemysł, 1996.— S. 10—11. Про трагічну долю І. Вагилевича йдеться у романі Я. Захаріясевица „Uczony“ (1855). Див.: Радзикович В. Іван Вагилевич як герой польської повісті // Діло.— 1938.— Ч. 254.— 16 листоп.— С. 7—8.

⁷³ На засіданні Головної руської ради від 22 грудня 1848 р. обговорювали брошуру Антонія Домбчанського (1806—1887), радника Шляхетського суду у Львові, „Wyjasnienie sprawy ruskiej przez A. D. radcę sądu szlacheckiego lwowskiego“, де, зокрема, йшлося про пропольські настрої греко-католицьких семінаристів. Семінарист Василь Ковальський (1826—1911), у майбутньому один із лідерів „староруської партії“,— під схвальну реакцію членів Головної руської ради — цю тезу рішуче заперечував: „Ковальській заступав алумнів семинарії нашої рускої на противъ напасти Антонія Домчанського въ его книзці: „Выяснение sprawy ruskiej“, якобы переймившись духомъ польскимъ, не мали духа руско-народного, и освѣдчивъ, же алумны руски не инымъ якъ русконароднымъ духомъ переймались. На тоє освѣдчивъ всечестный заступникъ предсѣдателя Рады Головної крылошанъ

* * *

Підсумуймо. Були дві очевидні причини, котрі призвели до розпаду Руського собору: товариству не вдалося завоювати якоїсь виразної підтримки серед русько-українського населення Галичини, яке вважало його інструментом у руках польської Центральної ради народової, та внутрішні суперечності між різними угрупованнями. Відмежувавшись від церковної греко-католицької ієрархії та проігнорувавши руське селянство як можливий націєтворчий чинник⁷⁴, керівники Руського собору зробили ставку, по суті, на майже неіснуючу в руському суспільстві верству — світську інтелігенцію. Центральною віссю цього національного проекту стала дуже змінна концепція двоступеневої національної ідентичності. Усередині Собору зростало (особливо після Слов'янського з'їзду в Празі) тертя між русько-українськими патріотами, прихильниками самобутності української культурної спільноти зі збереженням добросусідських відносин з поляками та тими членами, які не йшли далі голосливих заяв про „руське походження“ (етнічне й територіальне) та бачили розвиток українців винятково у рамках польського політичного простору і як частини польської нації. У розпаді Руського собору як інституції (хай навіть малодієздатної) була зацікавлена як Головна руська рада, так і польська Центральна рада народова. Для цього було використано З'їзд галицько-руських учених, навколо якого обидві сторони цілеспрямовано загострювали відносини, вимагаючи від членів і прихильників Руського собору однозначної ідентифікації себе з польським чи русько-українським розумінням нації.

Maryan MUDRYI

**THE CONGRESS OF RUTHENIAN SCHOLARS
AND THE DISSOLUTION
OF THE RUTHENIAN SOBOR**

The study reconstructs the summer and autumn events of 1848 related to the dissolution of the Ruthenian Sobor, the political society which was established as an opposition to the Supreme Ruthenian Council (Holvna ruska rada) and united people with the secondary iden-

---

Михаиль Кузьемскій, що мило чути Головної Руской Радѣ, и также мило буде рускому народу о томъ знати, же очернение алуиновъ рускихъ, якобы ѳддалися польской справѣ, есть ложне, а же ся алуины руски такъ, якъ бути повинно, духомъ русконароднымъ оукрѣпляють и керують“ (Головна Руська Рада...— С. 96—97). Мабуть, у руслі цих міркувань на початку 1849 р. був усунутий з посади ректора Греко-католицької духовної семінарії у Львові Іван Бохенський, якому закидали пропольські симпатії та придушення в семінарії будь-яких проявів руського патріотизму. Його замінив Іван Слимаковський, який виконував обов'язки ректора наступні тридцять років (Глистяк Я. Від Бохенського до Боцяна: ректори Генеральної греко-католицької духовної семінарії у Львові (1848—1914) // Вісник Львівського університету. Серія історична.— 2003.— Вип. 38.— С. 149—151).

⁷⁴ На прикладі діяльності Івана Франка львівський історик Ярослав Грицак дійшов висновку: „Шанси кожного з національних проєктів на перемогу не останньою чергою визначала соціальна програма, яку він пропонував руському селянству, найчисельнішій [у Галичині] верстві потенційної нації — відповідно до тих нових умов, що склалися під впливом модернізаційного тиску на традиційне суспільство. У кінцевому рахунку, успіх мав здобути той, хто зуміє подолати культурну прірву, яка відділяла здебільшого малограмотне східнохристиянське населення від секуляризованої та вестернізованої еліти“ (Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні...— С. 42).

tity — „Ukrainians-Ruthenians of the Polish nation“ (gente Rutheni, natione Poloni). Inside the society, the tension was growing (particularly after the Slavonic Congress in Prague) between its pro-Polish and pro-Ukrainian members. The Congress of Ruthenian Scholars in October 1848 became the key event that ultimately dashed to the grounds the hopes of the Ruthenian Sobor supporters aiming to get support of Halychyna's Ukrainian society. The dissolution of the Ruthenian Sobor as the institution (even though it had little capacities) was in the interests of both the Supreme Ruthenian Council and the Polish Central People's Council. Both parties intentionally flamed tension about the Congress of Ruthenian Scholars requiring from the members and supporters of the Ruthenian Sobor to unambiguously identify themselves with the Polish or Ruthenian-Ukrainian understanding of a nation. The course and decisions of the Congress of Ruthenian Scholars showed that the Supreme Ruthenian Council managed to consolidate the majority of the Ukrainian community around anti-Polish issues.